

TRABLUSGARP SAVAŞI VE İTALYA'NIN AKDENİZ'DEKİ FAALİYETLERİ

Şengül Mete

Kuzey Afrika'da önemli bir ticaret merkezi olan Trablusgarp, 1551 yılı Ağustos ayı ortalarında, Kaptan-ı derya Sinan Paşa ve Turgut Reis tarafından Malta Şövalyelerinden alınarak Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katıldı¹. Trablusgarp eyaleti, 1711 yılında Türk asıllı Karamanlı ailesinin eline geçti. Karamanlı Ahmet Bey'in kurduğu ve bu aileden gelen valilerin idare ettiği yönetim 1835 yılına kadar sürdü². Bu tarihten sonra tekrar güçlenen Osmanlı otoritesi İtalyan işgaline kadar devam etti.

İtalya Krallığı, Alman İmparatorluğu gibi, bilinen dünyanın diğer devletler tarafından paylaşılmasından dolayı sömürgecilik alanı olarak kendisine dar bir alan kaldığını görmüştü. Asya ve Uzakdoğu'yu ele geçirmeyi göze alamadığından dolayı yüzünü Kuzey Afrika'ya çevirdi.

Başlangıçta Tunus ile ilgilenen İtalya, Berlin Konferansı'ndan sonra dikkatini Trablusgarp üzerinde topladı³. İtalya 1887'den 1896'ya kadar cesur fakat tedbirsiz bir sömürgecilik politikası izledi. Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün protestolarına rağmen Masua'yı işgal ederek Kızıldeniz'de bir sömürge imparatorluğu kurmaya çalıştı. Ancak bu politikanın kendisine yeni düşmanlar yaratmaktan başka bir amaca hizmet etmediğini gördü ve 1896'dan sonra Akdeniz için Fransa ve İngiltere ile uzlaşmak zorunda olduğunu anladı⁴.

İtalya'nın istekleri Trablusgarp ile sınırlı değildi. Arnavutluk ve hatta bütün Akdeniz kıyılarını istiyordu. Roma İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak, Akdeniz'i İlkçağda olduğu gibi bir göl haline getirmek tek amaçları olmuştu. Bu amaca ulaşmak için ordu ve donanmasını kısa bir süre sonunda hatırı sayılır bir duruma getirdi ve bir filo oluşturdu. Böylece Akdeniz'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun rakibi olarak ortaya çıktı⁵.

İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal için acele etmedi. Bunun için yaklaşık otuz yıl hazırlık süresi gerekecekti. Banco Di Roma⁶, İtalyan okulları ve misyonerleri ile işgal için uygun bir ortam oluşturmaya çalıştı.

İtalya 1902 de Fransa ve İngiltere ile yaptığı anlaşmalarla Mısır'ın İngiltere'ye, Cezayir ile Tunus'un da Fransa'ya ait olduğunu kabul ederken, Trablusgarp'ın da İtalyan nüfuz alanı içinde olduğunu onaylatmıştı. Ayrıca bunu Racconigi Antlaşması'yla Rusya'ya da kabul ettir-

mişti⁷.

İtalya başbakanı Giolitti, basın aracılığıyla İtalyan kamuoyunu Trablusgarp'ı işgal konusunda hazırlıyordu. Fakat İttihat ve Terakki'nin yönetiminde etkili olmaya başlaması üzerine İtalya'nın ümitleri de suya düşmüş görünüyordu. İtalya bu tarihe gelinceye kadar Banco di Roma⁸ eliyle bir takım yararlar elde etmişti. Ancak 1908 Devrimi İtalyanların işlerinin değişmesine yol açmıştı. İttihat ve Terakki yönetimi Trablusgarp yerine Irak'ta ayrıcalıklar vermeyi önermişti⁹.

Bu, yeni yönetimin büyük devletler arasındaki çıkar kavgalarından yararlanarak izlediği kurnazca bir politika idi. Bab-ı Ali böyle teklifler ile İtalya'nın hesaplarını altüst etmekte ve Osmanlı İmparatorluğu'nda gözü olan devletler arasında karışıklıklar çıkarmayı amaçlamaktaydı. Böylece İtalya, Alman ve İngiliz çıkarları ile karşılaşmış, İngilizler ve Almanlar da Trablusgarp'ta İtalyan çıkarları ile karşılaşmış olacaktı.

İngiltere ve Fransa ise II. Fas Buhranı'nda İtalya'yı Trablusgarp konusunda serbest bıraktılar. Diğer taraftan, 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını, Girit'in Yunanistan'a katıldığını ilan etmesi ve Avusturya'nın Bosna Hersek'i sınırlarına katması karşısında Osmanlı Devleti'nin hareketsiz kalması ve devletin içindeki diğer sorunlar İtalya'ya bu konuda cesaret veriyordu¹⁰.

Trablusgarp'ın İşgali Sorunu ve Büyük Devletler

İtalya Trablusgarp'ı işgal etmek için uygun bir zamanı kollamaya başladı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yerel şubesi tarafından desteklenmekte olan Vali Recep Paşa, İtalyan uyruklulara karşı tavır alarak İtalyanların faaliyetlerine engel olmaya çalışıyordu. Bunun sonucunda Trablusgarp'ta ticari çıkarlarını genişletmiş olan Banco di Roma büyük zarara uğramaya başlamıştı. Bu nedenle İtalya Hükümeti, 1911 Temmuz ayından başlayarak müttefikleri aracılığıyla Osmanlı Hükümeti'nin bu siyasette devam etmesinin iki ülke ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceğini ve bunun için bazı önlemler alınması gerektiğini söylüyordu¹¹.

İtalyan istekleri arasında valinin değiştirilmesi de vardı¹². Çünkü, Trablusgarp'ta İtalyan çıkarlarına en çok direnen vali olmuştu. İtalyanların baskısı sonunda Vali İbrahim Paşa'nın görevine 1911 yılının Ağustos ayında son verildi¹³.

Bu sırada İtalya Hükümeti Trablusgarp sorununu askeri yönden çözmeye karar vermişti. İtalya'nın bu konuda en büyük endişesi, Avrupa'yı genel bir savaşa sürüklemekle korkutmamaktı. Ayrıca Trablusgarp'ın işgali konusu fazla açığa vurulursa herhangi bir hükümetin İtalya'ya öneride bulunması ve bunun da devletler arasında genel bir

görüşmeye yol açması gündeme gelebilirdi. Bu düşünceler gerçekleşirse Türk Hükümeti, bu ortamdan yararlanarak, Trablusgarp'a yığınak yapmak için zaman kazanabilirdi¹⁴.

İtalyan Hükümeti'nin oldukça temkinli davrandığı anlaşılmaktadır. İtalya'nın Londra Büyükelçisi, İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey ile bu sorunu görüşerek, İtalya'ya karşı bazen açık bazen de gizli düşmanlık göstermekte olan Jön Türkleri, bu davranışından vazgeçirmeyi başaramadıklarını, işin büsbütün karışmasına engel olmak için İtalya'nın büyük bir sabır ve sükunet gösterdiğini söylemişti. Genç Türklerin İtalya'ya karşı gösterdikleri düşmanlık günden güne arttığından, İtalya Hükümeti şeref ve çıkarlarının korunması konusunda kamuoyunun gösterdiği duyarlılığa karşı koymanın mümkün olmayacağını da eklemişti. Sir Edward Grey, İtalyan elçisini çok dosthane bularak, haklı bulduğu cevabını vermişti. Ayrıca sorunun çözümüne imkan kalmaz da İtalya eyleme geçmek zorunda kalırsa, İngiltere buna engel olmadıktan başka Bab-ı Ali'ye de Türkiye'nin İtalya'ya karşı şimdiye kadar reva gördüğü muameleye karşı İtalya'dan başka karşılık beklememesi gerektiğini bildirecekti¹⁵.

İngiltere Dışişleri Bakanı, İtalya'nın Londra Büyükelçisi'ne bu sözleri söylemekle beraber bir takım endişeleri de yok değildi. Böyle bir işgalin Türkiye'yi, Almanya'nın kucacağına atacağından endişeleniyordu. Bunun içindir ki elçiye, Türkiye'ye karşı ancak haklarının çok açıkça zedelenmesi üzerine harekete geçmelerini tavsiye etmişti. Aksi takdirde Sir Edward Grey için parlamentoda İtalya'yı savunmak çok güç olabilirdi¹⁶.

İngiltere bir takım endişelerine rağmen İtalya'yı Türkiye'ye üstün tutuyordu. Nitekim Eylül 1911 sonlarında İtalya Trablus'a karşı bir harekete hazırlanırken, Londra'daki Osmanlı Hükümeti elçisi İngiltere'nin İtalya'ya nasihatta bulunmasını istediğinde, Sir Edward Grey elçiye Trablusgarp sorununun özellikle bir Türk-İtalya sorunu olduğundan İngiltere'nin buna herhangi bir şekilde karışmak istemediğini hatta İtalyanlar Trablusgarp'ı işgal bile etseler İngiltere'nin birşey yapmayacağını söylemişti¹⁷. Fransa Hükümeti ise, Fas sorununda Almanya ile kesin bir şekilde uyuştuktan sonra bu uyuşmanın İtalya için Trablusgarp sorununu ortaya çıkaracağını görmüştü. İtalya'nın Paris Büyükelçisi Mösyö Titoni, 22 Eylül'de yeni Fransız Dışişleri Bakanı Mösyö de Selves ile yaptığı bir görüşmede Bakandan Fransa'nın kayıtsız şartsız İtalya'nın yanında olacağı güvencesini almıştı.

Hatta de Selves daha ileri giderek o sıralarda Türkiye'nin Fransa'dan almak istediği borcu, Trablusgarp sorunu çözülmeden Fransız Hükümeti'nin vermeyeceğini de ilave etti¹⁸. Fransa'nın İtalya'ya karşı

gösterdiği bu dostluk Manuba ve Karta¹⁹ sorunu dışında Fransız basınında kendisini göstermiş ve Fransız kamuoyu, Trablusgarp hareketini hayranlıkla izlemiştir²⁰.

Ağustos ayında Trablusgarp'ta bir harekete geçme olasılığının İtalya tarafından bildirildiğinde Rusya Dışişleri Bakanı Neretof bunu dostane bir hareket olarak nitelemiş ve fakat bir takım çekincelerini de saklamamıştı. Nitekim 1910 yılında Rusya'nın Paris Büyükelçisi bulunan İzvolsky bu sorunu Titoni ile görüşürken, karşılığında birden bire Türkiye'yi taksim sorununu çıkarmamaya ve Avrupayı da Balkanlarda mücadele etmek zorunda bırakacak başka bir durum yaratmamaya özen göstermelerini istemiştir²¹.

İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Trablusgarp sorunu ile ilgili olarak İtalya'ya karşı gösterdikleri destek ve anlaşmalara uyacaklarını açıklamalarının arkasındaki nedenlerden biri, Jön Türklerin Almanya'nın kollarına atılmış olmasıydı. Diğer taraftan bu devletlerin Almanya ile müttefik olan bir devlete bile ne kadar yararsız olacağını göstermek gibi bir takım siyasi hesapları da vardı.

Almanya ile Avusturya'ya gelince bu iki devletin durumu daha çok önemli görünüyordu. Özellikle Almanya bir taraftan İtalya ile müttefik bulunması diğer taraftan Türklerle dost olmaya çalışması ve Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkarları bulunması nedeniyle çok zor bir konumdaydı.

Avusturya Hükümeti İtalyanların görüşme sürecini çok çabuk terketmesinden dolayı İtalya Hükümeti'ni eleştirmekle birlikte müttefiki olan İtalya'nın kendi çıkarlarını istediği gibi kullanmak hakkına sahip olduğu ve İtalyan Hükümeti'nin Trablusgarp'taki hareketine karşı çıkmayacağını da belirtiyordu. Ayrıca Avusturya Hükümeti, İtalyanların böyle bir hareketinin Balkanlarda ortaya çıkaracağı tehlikeler üzerine dikkatini çekmekle beraber Üçlü İttifak Antlaşması'nın Avrupa Türkiye'sinde statükonun korunması temeline dayandığını ve İtalya'nın bu hareketini Akdeniz'de sınırlamak ve Balkanlarda herhangi bir karışıklık çıkmasına engel olmak için her türlü önlemi alacağından ümitli olduklarını ilave etmişti²².

İtalyan Hükümeti bu ayrıntıları gözden geçirirken Osmanlı Hükümeti de boş durmuyordu. İtalya'ya karşı Fransa ile bir ittifak yapma düşüncesinden vazgeçilince Trablusgarp'ın savunulması amacıyla önlemler alınması için gündeme gelmişti. Sait Paşa devletin içinde bulunduğu durumda düşüncelerini şöyle dile getirmekteydi:

" Trablusgarp'ın İtalya'ya karşı savunulması için savaş halinde Trablusgarp'a gönderilecek askerin, donanmanın himayesi altında gitmesi gereklidir. Deniz kuvvetlerimizin bugün ne durumda olduğu yahut ne hale geldiği herkesce bilindiğinden Trablusgarp sularına donanma

göndermeye kuvvetimizin yetmediğini anlatmaya değmez. Tersanede taşıt gemileri bulunmadığından barış vaktinde ve yahut savaşın çıkmasından önce oraya asker gönderilmesi de mümkün olamayacaktır. Dolayısı ile Trablusgarp'ın gerektiğinde asker kuvveti ile değil başka bir tedbirle savunulmasını sağlamak gereklidir. Bu tedbir için de zemin ve zaman uygun değildir. Bu nedenle Trablusgarp'ın Osmanlı memleketleri arasında kalıp kalmaması, devletler arası genel politikasında ileride meydana gelecek değişikliğe bağlıdır"²³.

Diğer kabine üyeleri Sait Paşa'nın düşüncelerine katılmamakla birlikte Padişah iradesine karşı gelebilecekleri için savunma önlemleri araştırılmaya başlandı. Bu önlemlerden biri, oradaki kuvvetlerin sayıca artırılması idi. Bunun için 75.000 lirada karar kılınarak bu miktarda bir ihtiyaç mazbatası düzenlendi²⁴.

İtalyan donanması 32 parçadan oluşan iki filo ile Napoli ve Palermo'dan Trablusgarp'a doğru hareket ederken, Osmanlı donanması Beyrut Limanında bulunuyordu²⁵. İtalya, 23 Eylül tarihli notasında Osmanlı subayları ile İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenlerinin Trablusgarp ahalisini İtalyanlara karşı kışkırttıklarından, güvenlik kalmadığından İtalyan ailelerinin ülkeyi terk etmeye başladığından söz açıyor ve Osmanlı Hükümeti'ni Trablusgarp'a vapur dolusu savaş araç gereci yollamakla suçluyordu²⁶.

İtalyanlar'ın Trablusgarp'ı İşgali

26 Eylül tarihli karşılık notasında Osmanlı Hükümeti İtalyan notasını yumuşak ve nazik bir dille reddetti. Hükümet İtalya'nın Trablusgarp'ta bir takım çıkarlar koparmak için blöf yapmakta olduğunu sanıyor ve bir işgal işine girişeceğine inanmıyordu²⁷.

28 Eylül'de İtalyan Hükümeti Bab-ı Ali'ye 24 saatlik bir ultimatom vermişti. Ultimatomda İtalyanlar, Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmeye karar verdiklerini ve Osmanlı Hükümeti'nden bu işgale karşı direnmemesi için görevlilere gerekli uyarıların yapılmasını istiyordu²⁸.

Osmanlı Hükümeti ultimatomu kaçamak bir cevap verdi: " Bab-ı Ali, Trablusgarp ve Bingazi'nin bulunduğu fena ahval ve şeraitin mesuliyetini eski idarelere yüklemekte ve Hükümet-i Osmaniye'nin İtalyan menafiine daima müsaadelerde bulunduğu ve Trablus mahalli hükümetinin bu menafii himaye eylediğini söylemekte ve evvelce vuku bulan imtiyazat verilmesi hakkındaki tekliflerini tekrarladıktan sonra bunların temini için lazım gelen taahhüdatın şeklini tayin hususunu İtalya'ya bırakmakta ve bu işler halledilinceye kadar da Trablusgarp'da askeri yeni bir tertip almamayı vaad eylemekte idi "²⁹.

29 Eylül 1911'de Türkiye'nin cevabı İtalyan Hükümeti'ne ulaştığında İtalya savaş ilan etti. İtalyan donanması Trablus sahillerini ablukaya aldı ve Amiral Oberi'nin komutasındaki deniz kuvvetleri Türk askerinin terk etmiş olduğu şehri işgal etmekte zorlanmadı. Bu sırada şehirde kalan yabancılar ile bir kısım memur ve ahali bombardıman söylentileri üzerine limanda bulunan yabancı vapurlarına ve Tunus bandıralı yelkenlilere sığınmak zorunda kalmışlardı. Ancak liman reisi tarafından verilen emir üzerine bütün sandallar karaya çekilerek yabancıların gitmelerine engel olunmuştu. Bunların bir kısmı da mal, ırz ve hayatlarının korumada olduğu teminatı üzerine evlerine dönmüşlerdi³⁰.

Belediye başkanı Karamanlı Hassune Paşa'nın başında³¹ bulunduğu Trablusgarp ileri gelenleri "Memleket dahilinde asker bulunmadığı cihetle müdaafa fikrinde ısrar etmenin beyhude olduğunu ve bilakis bu fikirde bulunmağla ahalinin can ve mallarının tehlikeye girdiğini" söyleyerek şehrin teslimini teklif etmişlerdi. Bu teklif vali vekili tarafından reddedilince şehirde bir camide toplanarak aldıkları bir karar üzerine düşman Amiralliği'ne "memleketin müdaafadan aciz olduğu ve şehrin taht-ı işgale alınmasını arzu ettiklerini ahali-i belediye namına beyan etmişler ve hükümet binasına beyaz bayrak çekmişlerdi". Bunun üzerine İtalyanlar Trablusgarp'a asker çıkardılar. Şehrin işgaline kadar burayı Osmanlı Hükümeti adına yöneten Vali vekili Besim Bey yakalanıp bir İtalyan gemisiyle Malta'ya gönderilmek üzere sorguya çekilmiş ve Ferik Amiral Rafael Borya Trablusgarp valisi tayin edilmiştir. Şehre yeni tayin edilen vali halka hitaben bir beyanname yayınlamıştır. Arapların çoğu da sadakat ve dostluk sözü vererek silahlarını teslim ettiler³².

İtalyanlar Trablusgarp'tan sonra bu eyaletin diğer bölgelerinde de harekete geçtiler. İtalyan donanması 4 Ekim'de Tobruk'u ele geçirdi. İtalyanların buraya çok önem verdikleri bilinmektedir. Çünkü bu liman şehri, Mısır sınırına yakın olması nedeniyle işgal edilebilirdi. Ayrıca Tobruk, Bingazi çevresi için silah kaçakçılığına ve asker ihracına çok müsait bir körfez olduğu için İtalyanlar bunun da önünü almak istiyordu. 13 Ekim'de Derne topa tutularak işgal edildi. 18 Ekim'de Humus, 29 Ekim'de Bingazi İtalyanların işgaline uğradı³³. Trablusgarp'ta olduğu gibi burada da önce halkın elindeki silahlar toplatıldı. Hükümet memurları ise bir İtalyan vapuruyla Napoli'ye sevk edilmiş ve oradan da Fiume üzerinden trenle İstanbul'a gönderilmişlerdir³⁴.

Böylece, 1911 yılının Ekim ayı sonunda Osmanlı Afrika'nın en öncemli noktaları İtalyanların işgaline ve yönetimine geçmiş bulunuyordu. Bir İtalyan-Osmanlı savaşında sonucu belirleyecek olan deniz üstünlüğü, Türkiye'nin düşmanı elinde oldukça, İtalyanların Osmanlı

Afrikası kıyılarını işgal etmelerini önlemek çok zordu. Ayrıca İtalyanların Büyük Sahra'ya doğru ilerlemeleri de Türk askerinin göstereceği dirence bağlıydı.

Osmanlı Devleti bir taraftan İtalyanlarla gerilla savaşına hazırlanırken³⁵, diğer taraftan da Avrupa'daki büyük elçiliklerini harekete geçirerek, bu devletlerin barış için girişimde bulunmalarını istemişti. İtalyan Hükümeti bu gelişmeler üzerine 4 Ekim 1911'de yayınladığı bir emirname ile İtalya'nın Trablus'daki egemenlik ve saltanatını ilan etti³⁶. Bab-ı Ali İtalya'nın Trablus'u ilhak etmesini Meclis-i Vükela'da kabul edilen bir protesto ile kınadı³⁷.

İtalya'nın Savaşı Ege Denizi'ne Genişletme Söylentileri, Adalar'dan Göçün Başlaması ve Alınan Önlemler

Yunan kaynaklarından alınan haberlere göre, İtalyanların dokuz zırhlısı Amiral Oberi komutasında Adalar Denizi'nde dolaşıyordu. Hatta bu zırhlıların bazı adaları işgal edeceği de söyleniyordu. Yine aynı kaynakların verdiği haberlerden, Rusya'nın Türkiye- İtalya Savaşı'nın Adalar Denizi'ne sıçramasını ve savaşın genişlemesini arzu etmediğini ve bunun üzerine Adalar Denizi'ne gitmek üzere emir almış olan İtalyan Donanmasının Rusya'nın muhalefeti karşısında hareketin ertelendiği öğreniliyordu³⁸.

İtalyan Hükümeti'nin savaşı Adalar Denizi'ni de kapsayacak şekilde genişleteceği ve Midilli, Sakız, Rodos gibi adaları işgal edeceği söylentileri üzerine adalardan Anadolu kıyılarına göç başlamıştı. Bu haberler üzerine Sakız ve Midilli halkı ailelerini İzmir'e göndermeye başlamıştı. Moskof ve Hacı Davud vapurlarıyla Midilli ve Sakız'dan kadın, çocuk, yaşlı olmak üzere birçok kişi buraya gelmişlerdi. Savaşabilecekler ise adalarda kalıyordu³⁹.

Hükümetlerinin girişimini destekleyen İtalyan basını başta "Stampa" ve "Vita" olmak üzere, İtalya'nın Trablusgarp'tan başka bir yeri istila niyeti bulunmadığını ve Adalar Denizi'ndeki hareketi ile Türkiye kamuoyu üzerinde baskı yaratmak istediğini ve büyük devletlerin buna kesinlikle karışmamalarını yazıyordu⁴⁰.

Avrupa başkentlerinde barıştan söz edilirken, Adalar Denizi'ne saldırı için Avusturya ve Almanya'nın bazı şartlarla İtalya'ya izin verdikleri haberine Yunan ajanslarında yer veriliyordu. Yine aynı kaynakların bildirdiğine göre İtalya Kralı donanmanın Adalar Denizi'nde hemen saldırıya geçmesine taraftar ise de Başbakan Giolitti ihtiyatlı davranılması gerektiğini savunuyordu⁴¹.

Osmanlı Devleti bu gelişmeler üzerine stratejik noktalarda bulunan

İtalyanları ülke dışına çıkarma kararı almış ve 1 Aralık 1911'e kadar da süre tanımıştı. İtalyan uyrukların yurt dışına çıkarılması için İzmir 'de Polis Müdürü Cemal Bey, Jandarma Komutanı Hüseyin Muhittin ve Ticaret Mahkemesi Başkanı Mustafa Bey'den oluşan özel bir komisyon oluşturulmuştu⁴². Ayrıca İtalyan mallarına karşı boykot uygulanmaya başlanmıştı. Boykot zamanla ekonomik boyutunu aşarak sosyal ve kültürel bir nitelik kazanmıştır⁴³.

İtalyanların Ege Denizi'nde dolaşması ve Çanakkale Boğazı'na saldıracağı söylentileri "Boğazlar Meselesi"ni yeniden gündeme getirmiştir. Gerçekten de İtalyan filosunun savaşın başından beri Akdeniz ve Ege Denizi'nde dolaşması, önüne gelen gemiyi çevirerek arama yapması İtalya'nın Boğazlara saldırı söylentilerini güçlendirmişti. Viyana çıkışlı haberlerde İtalyan donanmasının Ege denizinde büyük bir askeri harekate hazırlandığının belirtilmesi Boğazlara saldırı söylentilerine kuvvet kazandırmaktaydı⁴⁴.

Bu konuda Hariciye Nazırı Asım Bey tarafından Sadrazama gönderilen bir yazıda şöyle deniyordu: " İtalyan gazetelerine göre İtalyan donanmasının kömür almak için Toranto'da toplandığı ve harekete hazırlandıkları anlaşıldığı, hatta "Avanti " gazetesinin birkaç güne kadar bazı adaların işgal edileceğine dair haberlere yer verdiği bildirilmiştir. Bunun üzerine Harbiye ve Bahriye Nezaretlerine gönderilen bir yazıda durum hakkında bilgi verilmekte, "Boğazların her ihtimale karşı müdaafa ve muhafazasını temin edecek tedabirin ittihazına ve adaların vesair icap eden mevakiin istikmal-ı esbab-ı müdaafasına müsaraat derece-i vücubdan olup.... Bahriye Nazırı Paşa hazretleri ile birlikte Akdeniz Boğazına (Çanakkale) azimetle techizat-ı mevcudeye nazaran tef-tişten imrar ve bunlarla müdaafat-ı kafiye imkanı olup olmadığı bil-etraf tetkik edilerek mukteziyatının ifası ve vaki olacak tahkikat ve teşebbüsat ve mülahatın Bab-ı Ali'ye de tafsilen bildirilmesi emredilmekteydi⁴⁵.

Osmanlı Hükümeti Boğazlara saldırı olasılığının güçlenmesi üzerine savunma önlemlerini artırma kararı almıştı. Hatta boğazların güvenliği açısından Çanakkale Boğazı girişinde bulunan ve stratejik açıdan büyük bir öneme sahip olan Bozcaada, Bilan, Orak ve Merkep adalarında yabancıların elinde bulunan emlak ve arazinin bedeli karşılığında istimlak olunabileceğine dair, Dahiliye Nezareti tarafından Cezair-i Bahr-i Sefid Valiliği'ne bir yazı göndermiştir. Dahiliye Nezaretine gönderilen tezkerede "...İmroz adasının fener cihetindeki mahal için evvel emirde cihet-i askeriyece tetkikat-ı lazime icra ettirilmek üzere Bozcaada ile Orak, Bilan ve Merkep adalarındaki yerlerin istimlakı zımmında muamelat-ı lazimenin ifası hususunun Nezaret-i celilelerine havalesi ile, Harbiye ve Maliye Nezaret-i celilelerine malumat itası ve Mezkur adalarda cihet-i askeriyece haiz-i ehemmiyet diğer mevaki var

ise eyad-ı ecanibe geçirilmemesi dikkatli olunmasının icab edenlere tebligatı" bildiriyordu⁴⁶.

Cezair-i Bahr-i Sefid Valiliği tarafından adalar halkına hitaben kaleme alınan bir beyannamede " Hali hazır harp nedeniyle düşmanın adalara dahi gelerek tecavüzatta bulunacağına dair tahdis-i ezhan ve heyecanı mucip bazı rivayat işa'a edilmekte olduğu gerçi eza-yı harpte düşman gemilerinin fevke'l memul olarak buralara da gelebilmeleri melhüz olabilirse de taraf-ı hükümetten buna karşı muktezi tedabirin itihazı taayyün ve maaheza düşmanın gelir gelmez şehri topa tutmak ve tahrip etmek gibi harekatta bulunması katiyen gayr-ı varid olduğundan işa'a edilecek o gibi bimana rivayata ehemmiyet verilmeyerek herkesin müsterihane iş ve gücüyle iştilgal etmesi ve telaş ve endişeye mahal olmadığı" belirtilmekteydi⁴⁷.

Osmanlı Hükümeti, İtalyanlara geri adım attırmak için Anadoludaki İtalyanları sınır dışı etme kararı almıştı. Bu konuda Tan gazetesinde şu yoruma yer veriliyordu: "Roma'da zannedildiğine nazaran İtalya tebasının Osmanlı müstahkem limanlarında teb'idi, İtalya-Türkiye ihtilafını daha ziyade vahim bir hale getirecektir. Bu teb'id, İtalya tarafından uhud-u atikanın bir sureti cedidede ihlali gibi addedilecektir"⁴⁸.

Bulgar gazetelerinde çıkan bir haberde "Dersaadetten vuku bulunan bir işara nazaran Almanya sefirinin teşebbüsü üzerine İtalyanların İzmir'den teb'id edilmelerinden sarf-ı nazar olmuşsa da Gelibolu gibi mevaki'den İtalyanların teb'idi mukarrer bulunmaktadır" deniyordu. Ahenk gazetesinden Midilli, Sakız ve Bozcaada'daki İtalyanların teb'idine karar verildiğini öğreniyoruz⁴⁹.

Savaşın Akdeniz'e Yayılması

Diğer taraftan İtalyan hükümeti Akdeniz'de güçlü bir donanma ve yüzlerce kişilik ordusu ile Trablusgarp ve Bingazi'nin ancak sahillerini işgal etmiş, içeriye bir adım bile ilerleyememişti. Osmanlı devletini bu Afrika vilayetlerini teslim zorlamak için savaşı onların can damarlarına çekmek gerekiyordu. İtalyan basınındaki haberler askerin iki hedef üzerinde durduğunu gösteriyordu. Bunlar; ⁵⁰

1-Ege Adalarının geçici olarak işgali.

2-Çanakkale Boğazı'nın ve böylece İstanbul'un tehdidi.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti boğazlara yönelik ani bir saldırıya karşı önlemler almaya başladığını görüyoruz. Bunun için Çanakkale Boğazı'nın 6 Mart 1912 gününden başlayarak geceleri bütün ticaret gemilerine kapatılmasına karar verildi. Bu kararını Avrupa'daki elçilerine ve İstanbul'daki yabancı misyonlara bir genelge ile duyurdu⁵¹.

Bu sırada, İtalyan donanması 30 Mart 1912'de Toronto Limanı'ndan hareket etti. İngiltere, İzmir'e ve Sisam'a birer savaş gemisi gönderdi. Avusturya hükümeti de Selanik Limanı'na iki savaş gemisi yolladı. Osmanlı hükümeti de bu sırada Çanakkale'deki hazırlıkları birkez daha gözden geçirmekteydi. Boğazın her iki tarafına on top yerleştirilmiş ve yedekler askere çağırılmıştı. Çanakkale Boğazı'ndaki mayınlar da arttırılmıştır⁵³. Bahriye Nezareti de İtalyan donanmasının hareketlerini daha yakından izlemek için Yunan adalarından birine Rumca bilen bir subay göndermişti⁵⁴.

Stampalia adasını kendine üs olarak seçen İtalyan donanması, Ege denizinde bir dizi faaliyet içine girdi. 7 Nisan günü Sakız adası çevresinde dolaşan İtalyan filosu, telsiz tesislerini ve telsiz kulesini top ateşine tuttu. Bir İtalyan filosu da Alaçatı ve Ilıca'daki telsiz- telgraf istasyonlarını top ateşine tuttu. İmroz-Boğaz, Limni-Bozcaada ve Limni-Selanik telgraf kabloları da İtalyan gemileri tarafından kesildi⁵⁵.

İtalyan Donanmasının Çanakkale'ye Saldırısı

İtalyan donanmasının bu girişimleri, Çanakkale'ye saldırıdan önce yapılan gövde gösterileri idi. Adalarla boğazları bağlayan kabloları kesen İtalyanlar, Osmanlı Devleti'nin kendilerini izlemesine engel olmak ve saldırıya baskın niteliği kazandırmak istiyorlardı.

18 Nisan 1912 günü, sabah erken saatlerde 24 parçadan oluşan İtalyan filosu Çanakkale Boğazı'na gelerek tabyalara ateş açtı. Bu sırada oradan geçmekte olan bir Fransız olayın tanığı olarak Gelibolu'daki Fransız konsolosuna gördüklerini bildiriyordu: "Bu sabah üç otuza doğru Marmara Denizi'ndeki Marmara Adası'ndan geçerken gördüğüm bir şeyi size bildirmekten şeref duyarım. Birden bire gemiyi oldukça kuvvetli bir şekilde sarsan sismik bir sarsıntı hissettim

"Deniz feneri birden bire söndü. Kıyıdan alevler göklere yükselmeye başladı. Beş otuzda yolumuza devam ederken dört adamın ve yardımcımın bindiği kayığı herhangi bir yardıma ihtiyaçları olup olmadığını öğrenmek üzere kıyıya gönderdim. Şehir tamamen tahrip edilmiş ve zavallı sakinler neredeyse sağırlaşmışlardı. Birçok yaralı vardı ve bunlar sürekli yardım istiyorlardı. Özellikle yiyecek istiyorlardı. Ben yoluma devam ederek Sarıköy'e vardım. Yine burada tahrip edilmiş bir şehir gördüm. Yangın büyük zararlar vererek devam ediyordu. Birçok yaralı ve ölü vardı. Gemiyi kaptana emanet ederek ve Fransız bayrağı çekerek yolumuza devam ettik"⁵⁶.

Osmanlı Devleti, İtalyanların bu saldırısı üzerine boğazları her türlü deniz trafiğine kapattı . Bu karar saldırının beklenen bir sonucu idi. Bab-ı Ali İtalyan donanmasının Ege Denizi'nde adalara ve boğazlara karşı bir saldırı olasılığının arttığı Şubat ayı ortalarında İtalya'nın savaşı

Ege Denizi'ne kaydırması durumunda boğazları kapatacağını ve Osmanlı topraklarında yaşayan tüm İtalyanları sınır dışı edeceğini duyurmuştu⁵⁷.

Çanakkale Boğazı bombardımanı sonrasında Osmanlı Hükümeti'nin yaptığı ilk iş sayıları elli bini bulan ve Almanya'nın koruması altında bulunan tüm İtalyanları sınır dışı etme kararı oldu. Çoğunluğu deniz yolu şirketlerinde çalışan İtalyan uyrukluları sınırdışı etmek büyük devletlerin girişimi sonucu pek mümkün olmadı. Ancak göstermelik denebilecek kadar az sayıda İtalyan sınırdışı edilebildi⁵⁸.

Osmanlı Devleti'nin Boğazları uluslararası ticarete kapatması üzerine beklenen Rus tepkisi gelmekte gecikmedi. Dışişleri Bakanı Sazanoff, Bab-ı Ali'ye yazılı bir nota göndererek Boğazların derhal açılmasını aksi takdirde tazminat isteyeceğini bildirmişti⁵⁹.

Bab-ı Ali, Rusya'nın bu notasına 29 Nisan 1912'de karşı bir nota ile cevap verdi. Bu notada İtalya ile savaşın başından beri tarafsız ülkelerin ticaretine ve Boğazlardan geçişlerine zarar vermektan dikkatle kaçınıldığı fakat istemeyerek boğazları kapatmak zorunda kalındığı ve böylece meşru müdafaa hakkının kullanıldığı belirtiliyordu⁶⁰.

Osmanlı Devleti'nin Boğazları kapatması İngiliz ticaretine de zarar veriyordu. İngiliz Dış işleri Bakanı Sir Edward Grey, İstanbul büyük elçisine gönderdiği bir yazıda "Türkiye'nin Boğazları açmaması çok ciddidir. Çoğu İngiliz bandıralı 150 ticaret gemisi durdurulmuştur. Bunların 1 milyon ton yükü olduğu, şimdiye kadar 100.000 liralık zarar ettikleri ve günlük zararlarının 9.000 lira olduğu" bildiriliyordu. "Bu trafik tıkanıklığına Türkiye'nin bir çare bulması gerek. Boğazları tezel-den açması için Türk Hükümeti nezdinde girişimde bulunulması talimatı" veriliyordu⁶¹.

İngiltere ve Rusya'nın baskısı, Osmanlı Devleti'ni Boğazları tekrar uluslararası ticarete açmaya zorlamıştır. Dışişleri Bakanlığı'ndan İstanbul'daki yabancı elçiliklere gönderilen bir genelgede "Türk Hükümeti gemilerin klavuz eşliğinde Boğazlardan geçmeleri koşuluyla Çanakkale Boğazını tarafsız ticaret gemilerine açmaya karar verdi. Mayınlar temizlendikten sonra geçişler başlayacaktır. Türk Hükümeti gerektiğinde boğazları kapatmak hakkını saklı tutar"⁶² deniyordu. Böylece 2 Mayıs 1912 tarihinde Boğazlar tekrar uluslararası ticarete açılmıştır⁶³.

Trablusgarp'ta umduğunu bulamayan İtalyan Hükümeti barış yolunu denemek istedi. 1911 Kasım ayında başlayan bu süreç, Nisan 1912 tarihine kadar sürdü. İleri sürdüğü barış önerileri ile Osmanlı Hükümeti'nin barış teklifleri arasındaki farklılıklar nedeniyle bu girişimlerden bir sonuç çıkmadı⁶⁴.

İtalya'nın barış şartlarını öğrenen büyük devletler 16 Nisan'da Bab-ı Ali'ye başvurarak barış şartlarını bildirmesini istediler. Osmanlı Devleti buna ancak 24 Nisan'da yanıt verdi. Bunun nedeni İtalya'nın Çanakkale'yi geçme girişimi idi. Bu saldırı Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak için yapılmıştı. Ancak umulanın tam tersi bir etki yaptı. Osmanlı kamuoyu İtalyan saldırısına büyük tepki göstermişti. Osmanlı Hükümeti yanıtında "büyük devletlere hürmeten tavassut teklifini kabul ettiğini fakat her türlü sulh tekellüfüne mani olmak için padişahın trablusgarp üzerindeki hukukunun fiilen ve tamamen ibkası, İtalya'nın ilhak kararından vazgeçerek askerlerini de geri alması esaslarından başka esas dairesinden müzekarata girişmeyeceğini bildirmekte idi"⁶⁵. Görüldüğü gibi Osmanlı Hükümeti'nin ileri sürdüğü barış şartları, İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'den kayıtsız ve şartsız çekilmesi üzerine kurulmuştu.

Adalardan Göçün Başlaması ve Alınan Önlemler

Bu sırada düşman tehlikesi nedeniyle Anadolu'ya göç etmiş çocukların eğitim ve öğretim sorunu baş göstermişti. Bu konuda Maarif Nezareti'ne gönderilen bir yazıda "İslam ailelerinin kısım-ı azamı ve kayı-i harbiye münasebetiyle Çeşme'ye azimet eylemiş ve düşman sefaini cezire etrafında geşt-ü-güzar eyledikçe avdetleri gayr-i melhuz bulunmuş olduğundan mekteb-i idadi-i mülkiyenin seddine mecburiyet hasıl olduğu ve halbuki işsiz kalan muallimlerin Çeşme'ye izamıyla orada tedarik edilmiş münasib bir mahalde tedrisatın ikmal ve imtihanların icrası muvafık olacağı Çeşme kaymakamlığı ile vuku bulan muhabereye atfen Sakız Mutasarrıflığı'ndan bildirilmiş olmağla mahalline tebliğ-i kemine olunmak üzere icabının serian inbası..." söz konusu ediliyordu.

Maarif Nezareti'nin 3 Mayıs sene 1328 tarihli bu tezkereye verdiği cevapta "idadi muallimlerinin Çeşme'ye izamı ve derslere devam edilerek imtihanlarının orada icrası Sakız İdadisi'nin Çeşme'ye nakli demek olmasıyla katiyen münasib olmayacağı ve imtahanlar sene-i derisiye nihayetlerinde ikmal suretiyle icra olunabileceği gibi mekteplerin tatil zamanı başlaması hasebiyle alel usul mezun addolunabileceklerinin cevaben Mutasarrıflığa emir ve tebliğ buyurulması..." emrediliyordu. Sakız Mutasarrıflığına gönderilen bir yazıda da " idadi muallimlerinin Çeşme'ye nakli münasib olmayıp imtihanlar gelecek sene tedrisiye-i ibtidasında ikmal suretiyle icra olunabileceği gibi mekteplerin tatil zamanı başlaması hasebiyle muallimlerin mezun addolunabilecekleri Maarif Nezareti'nden cevaben bildirilmiştir" deniyordu⁶⁶.

İtalyanların Adaları İşgali

Avusturya, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Boğazlara ve Anadolu sahillerine karşı girişilen saldırılara gösterdikleri tepkiler İtalya'nın ada-

lara yönelmesinde etkili olmuştur. İtalyan Donanmasının ilk hedefi Astropalya (Stampalia) adası idi.

Kuzey ve güney yönlerinde emin ve geniş limanları bulunan, hareket üssü olarak kullanılabilir şartlara sahip, coğrafi açıdan büyük bir önemi olan bu adanın işgali hakkında ayrıntılı bilgiyi, Nahiye Müdürü Mehmet Hilmi Efendi'den öğreniyoruz. Kendisi Girit'in İsfahiye Sancağı Jandarma Taburu Süvari Mülazımı Zekeriya Ağa'nın oğlu olup, İzmir'de bir süre ikinci sınıf polis komiserliği yapmıştır. Savaş esiri olarak Kazarta'dan 17 Mayıs tarihinde Ahenk gazetesine gönderdiği bir mektupta adaya İtalyanların gelişini ayrıntılı olarak anlatmakta ve 1 Nisan 1328/14 Nisan 1912 tarihini vermektedir⁶⁷.

Astropalya adasını üs edinen İtalyan filosu, 3 Mayıs 1912 günü Rodos'a doğru yola çıktı. Bunu ikinci bir filo izledi. Bu iki filo Dobruk ve Bingazi'den gelen nakliye gemileri ⁶⁸ ve Napoli'den yola çıkan Amiral Ravel komutasındaki çıkartma kuvvetleri ile buluştuktan sonra Rodos'a yöneldi. 4 Mayıs sabahı Rodos'a varan İtalyan donanması şehri top ateşine tuttu. Bu konuda Harbiye Nezareti'nin Osmanlı Ajansı aracılığıyla yaptığı resmi açıklamada şöyle deniyordu:

" Şehr-i halin yirmi birinci cumartesi günü sabahleyin on bir düşman gemisi Rodos'un sırtlarını bombardıman ve Kılatos Körfezi'ne asker ihrac etmiştir. Düşmanın çıkardığı iki alay piyade iki batarya topdur. Müsademede düşmanın iki topçu zabiti hayli efrad itlaf ve topçu zabiti esir ettik. Gemilerin ateşlerinden tahaffuzen dahile çekildik. Müteakiben düşman Rodos'u işgal etmiştir. Bir mülazım bir kaç nefer mecrhumuz vardır "⁶⁹.

Rodos'taki Türk birliğinin komutanı Abdullah Bey telgrafta şu haberi veriyordu; " İtalyanlar donanmalarının top ateşi himayesinde asker çıkardılar. Bununla beraber biz karaya çıkanlara hücum edip İtalyanların iki zabitini ve birçok efradını telef ve bir zabıt esir ettik. Müdafaa için top menzili haricine çekildik. İtalyanlar şehri işgal eylemişlerdi "⁷⁰.

Abdullah Rıza Bey'den gelen ikinci telgrafta; " kuvve-yi askerimizin dahil-i cezirede sefain-i harbiye ateşinden masun mahallere çekilmesi üzerine İtalyanların Rodos kasabasına asker çıkarttıkları ve bu bombardımanın tesiriyle dağlara iltica eden ahalinin şehre avdetle inzibat ve asayiş-i beldenin zabita vasıtasıyla muhafaza ettirildiği maruzdur "⁷¹ deniyordu.

İşgale Karşı Tepkiler

Rodos'un İtalyanlarca işgaline Osmanlı basınında olduğu kadar Avrupa basınında da geniş yer veriliyordu. Hatta bazı Viyana gazeteleri bir İngiliz -İtalyan anlaşması sonucu Rodos'un işgal edildiğini

yazıyorlardı⁷².

Londra'da yayınlanan Daily Graphic gazetesi Rodos'un işgalini konu eden bir makalede İtalya'nın bu hareketini yararsız ve yersiz buluyor ve savaşı sona erdirmek için İtalya'nın bütün gücünü Trablus'ta toplaması gereği üzerinde duruyordu⁷³.

Amiral Viyale, Rodos'tan 4 Mayıs tarihinde Roma'ya çektiği bir telgrafta işgali şöyle anlatıyordu; " Rodos valisini teslim olmaya davet için bir elçi gönderdim. Vali cevaben İtalyanlara mukavemet edecek bir halde olmadığını binaenaleyh İtalyanların hareket-i vakıasını protesto ederek umuru idareyi terk eylediğini bildirmiştir. Şehirdeki asakir bir küçük tepe üzerine çekilmiştir. Sefain-i harbiye bu tepe üzerine bir müddet ateş ettikten sonra bombardımana nihayet vermiştir. Rodos şehrine doğru ilerleyen asker geceyi ellerine geçirdikleri Sandaroli mevkiinde geçireceklerdir "⁷⁴.

İtalyanların Rodos'a asker çıkarması İngiliz kamuoyunda büyük bir soğukkanlılıkla karşılanmıştır. Basın, İtalyan kaynaklarından alınan bilgileri yayınlamakla yetinirken bunun Osmanlı Devleti'ne hiç bir etkisinin olmayacağını da altını çiziyordu. Daily Graphic gazetesi baş makedesinde "Rodos 'un işgali meselesi Türkiye'yi tebdil-i karara icbar edecek bir mahiyeti hariz değildir. Türkiye bu babda mutazarrır olmayıp ancak cüzice müteessir olacaktır" yorumuna yer veriyordu. Daily News gazetesi de bu konuda yayınladığı bir makalede " İtalya Rodos'a asker ihraç eylemiş olmağla zaafiyet ve aczini bir kere daha isbat etmiş oluyor "⁷⁵ diyordu.

Osmanicher Llyod ise, İtalyanların Rodos'u işgal etmelerinden dolayı yayınladığı bir makalesinde Rodos adasının kısmen İtalyan askeri tarafından işgalinin bir ülkede önemli bir olay olarak telakki edilmeyeceğini ve İtalyanların bu yeni saldırısının Trablus, Beyrut, Kumkale bombardımanları tarzında bir şey olduğu ve bütün Osmanlıların ve Osmanlı dostlarının Rodos'taki Türk askerinin başarısını istediklerini yazıyordu⁷⁶.

İtalyan Donanması 4 Mayıs günü şehri top ateşine tutmasına rağmen, o gün harekete geçmediler. Ertesi gün General Ameglio komutasındaki İtalyan kuvvetleri şehre girdiler. Rodos'ta ilk işleri İtalyan bayrağını çekmek olmuştur⁷⁷. Genarel Ameglio sıkı yönetimi ilan etmiş ve Türkçe, Rumca ve İtalyanca bir beyanname yayınlayarak, halka silahlarını teslim etmesi çağrısında bulunmuştur⁷⁸.

İtalyanlar Türk kuvvetlerini olduğundan daha çok tahmin ettiklerinden hemen harekete cesaret edememişlerdir. Ancak takviye kuvveti olarak asker sayısı 10.000 'in üzerine çıktığında General Ameglia yürüme emri verdi. Hiç bir yerden yardım alamayan Türk askerinin en

büyük düşmanı yerli Rumlardı. Osmanlı askerine yiyecek vermedikleri gibi işgalcilere yardım için birbirleri ile yarışıyorlardı⁷⁹.

Rumların, İtalyan işgal ve saldırılarını sevinçle karşılamalarına Anadolu ve Köylü gazetelerinin 17 Mayıs 1912 günkü sayılarında başmakale olarak değinilmiş ve İtalyan kuvvetlerinin Rumlar tarafından "zito italiano " sedaları ile karşılandığı belirtilmiştir. Bu yazılar üzerine yapılan resmi bir açıklamada şu görüşe yer veriliyordu ; " Vilayetce Cezair-i Bahr-i Sefid ahvaline dair imkan dairesince malumat-ı mevsuke istihsaline çalışılmakta olduğu halde ne resmi ne de hususi menabi'den düşmanın Rum vatandaşlarımız tarafından hüsn-ü kabul edildiğine dair hiçbir malumat alınmamıştır. Bilakis Rodos Belediye Reisi Suva Efendinin İtalyanlar tarafından teklif edilen memuriyeti kemal-i istihkar ile reddetmek suretiyle izhar-ı asar-ı hamiyet ettiği resmen sabittir. Rumlar arasında da Trablusgarp'taki mahud Hassune veyahut Rodos'taki hırsız İsmail gibi hain-i vatan birkaç şahıs bulunarak İtalyanları alkışlamış olmaları müsteb'ad olmamakla beraber bundan dolayı adalardaki bütün Rum vatandaşlarımızı düşman taraftarlığı ile itham etmek caiz ve doğru mu ? Bilumum matbuat-ı Osmaniyenin memleketin hüsn-ü vefak ve muâşerete en ziyade muhtaç olduğu böyle bir zamanda bey'nel-unsur hoşnutsuzluk ve su-i tefehhüm tevhid edebilecek bu misüllü neşriyattan terakki etmeleri menafi-i mukaddereye -yi vataniyye namına ihtar olunur "⁸⁰.

Rodos'ta kendinden kat kat fazla bir kuvvetle karşı gerilla mücadelesi veren Türk kuvvetleri, 17 Mayıs 1912'de teslim oldular. Bu durumu İtalya Meclis Başkanı Cubuliti şöyle duyuruyordu; "Rodos'a asker çıkarıldığı ve umum sefain-i harbiye tarafından top ateşi açılmış olduğu halde Mayıs-ı efrencinin on altıncı perşembe akşamından sabaha kadar asakir-i Osmaniye ile gayet şiddetli bir muharebe vuku bulduğu General Amero ile General Ameglio'dan alınan telgrafnamelerde bildirilmiştir. Bu muharebe-i şedide neticesinde zaten miktarı az olan asakir-i Osmaniye tatil-i muhasemat teklifinde bulunmuş ve teslimiyet muamelesi saat sekizde icra edilmiştir "⁸¹.

Osmanlı Ajansı da bu konuda şu haberi veriyordu; "Gelen haberlere nazaran perşembe gecesi Rodos'ta vuku bulan muharebe sabaha kadar devam eylemiştir. Dağların kuytu noktalarına çekilen küçük Osmanlı müfrezeleri saatlerce müddet İtalyanlara karşı bir tüfenk ateşi icrasıyla düşmanı 300'den fazla tahmin edilen zayiata uğratmıştır. Lakin general Ameglio'nun kumandasında olarak muhtelif ve müteaddid cihetlerden vürud eden İtalyanlar her taraftan askerimizi kuşatmışlardır. Düşman karşısında kahramane ve şiddetli bir mukavemet göstermişse de İtalyanlara mütemadiyen kuva-yı imdadi-ye vuvud etmesi ve her taraftan hatt-ı ricatın inkitaa uğraması üzerine Osmanlılar mevkillerini terk

etmeğe mecbur kalmışlar, hatt-ı muhasarayı yormak isteseler de donanma toplarının ateşi altına düşeceklerini anlamışlardır. İtalyan filosu yedi saat müddetle her taraftan cezirenin mevaki-i mürtefisini bombardıman etmişler askerimizden bir rub'undan fazlası şehit olmuştur "82.

Rum kaynaklarında da Osmanlı askerinin teslim olduğu yolunda haberlere yer veriliyordu. Bu haber Osmanlı kaynaklarınca doğrulanmamakla birlikte Türk askerinin büyük bir direnişten sonra yardım ve takviye alamadığından dolayı teslim olduğu anlaşılmaktadır. Böylece Rodos'taki Osmanlı egemenliği de fiilen sona ermiş oluyordu.

Rodos'un işgali üzerine özellikle kıyı kentlerde oturanlar olmak üzere İtalyan teb'asının sınır dışı edilmesi yeniden gündeme gelmiştir. Bu konuda Ahenk gazetesindeki bir yazıda şu yoruma yer veriliyordu;" Dahiliye Nezareti'nin verdiği emr-i resmi üzerine İtalyanların tekmili koğulmaya başladı. Bunun için bir komisyon-u mahsus teşekkül etti. bu komisyonun aziz ve mevki-i icra ettiği tahkikat neticesinde İzmir'de ve mülhakatta emirde beyan edilen amale şamil olacak kişiler bulunmadığı beyan edilmiştir. Şimdi yalnız orada ruhban sınıfı ile dul kadınlar kalıyor demektir. Halbuki İtalyanların memleketimize en zehir saçanları en fesadları ruhbanlar olduğunu bugün bilmedik, teslim etmedik kimse olmasa gerektir. Bunlar burada kaldıkça diğer İtalyan teb'asının memleketimize yapacakları fenalıkların-maaziyade- yapılması imkanı mevcut olduğuna hiç şüphe edilmemelidir ".

" Binaenaleyh bize kalırsa en evvel aramızdan bu müfridleri koğup çıkarmalıdır. Bunun için Hükümet'in bilhassa Vali Efendi hazretlerinin nazar-ı dikkatlerini bu konu üzerine eğilmeye şedid bir lüzum hissediyoruz "83.

İtalyan İşgalinin Genişlemesi

İtalyanların Rodos'tan sonra işgal ettikleri ada Leryoz (Leros) oldu. Sakız'a bağlı bir ada olan Leryoz'u İtalyanlar kısa sürede ele geçirdiler. Birkaç İtalyan savaş gemisi Leryoz Limanı'na girerek 15 nefer jandarmadan başka askeri gücü bulunmayan adayı kolaylıkla işgal etti.

Adaya uğrayan Foçateyn Kumpanyası'na bağlı Magda vapuru kaptanından alınan bilgiye göre, "Kuvve-yi işgaliye derhal kaza kaymakamı ki Rum anasırından imiş⁸⁴, ile katibini, mahkemeyi bidayet reisi ketebesini, sair Osmanlı memurlarını ve adanın onbeş nefer jandarmadan ibaret kuvve-yi muhafazasını esir ederek bir İtalyan torpidosuna nakil ile hemen Tarent'e sevk eylemişlerdir. Rodos ahalisine hitaben neşr olunan ilannameye müşabih ve fransızca, italyanca muharrer bir beyanname neşr ederek Leryoz'un bir maksad-ı husumetle işgal olunmadığını ahalinin dinine lisanına kavmiyetine hürmet gösterileceğini ve herkesin

yanında ne gibi silah varsa getirip teslim etmesini ve kanuna itaat göstermesini ilan etmiştir."

" Leryoz Adası bila mukavemet işgal olduğundan asayiş ve intizam asla haleldar olmamıştır. Adada sükun tam hükmü ferma olup ahali iş ve güçleriyle meşguldür. Karaya çıkarılmış olan iki yüz kişilik kuvveyi işgaliye oraya bırakıldığı gibi Leryoz Limanına bir de torpido bırakılmıştır. Leryoz'a çıkan işgal kuvveti iki subay komutasındadır. Bu subaylardan biri kaptana şunu söylemiştir: "Amiral bizi çağırıp Leryoz işgali emrini verdiği sırada Kalimnos, Sömbeki, Halki adaları için de aynı emri vermiştir. Buna nazaran mezkur adaları; ihtimal İnkarya'nın (Nikarya) da şimdiki halde işgal edilmiş bulunacağını zannedirim. Sakız'ın da gelecek pazar günü işgali mukarrerdir"⁸⁵.

Leros Adası'nın işgali, Sakız Mutasarrıflığı'nın 13 Mayıs 1912 tarihli telgrafında şöyle anlatılmaktaydı: "Düşmanın Astropalya'yı işgal etmesi haberi üzerine tahkik-i madde etmek için Kalimnos'a gönderilen ve düşmanın tevkifine rağmen firara muvaffak olan Murat Efendi şimdi buraya geldi. Ve burada da ele düşmemek için İzmir'e gitti. İfadesine göre İtalyanlar dün Leryos'la beraber Kalimnos'u da işgal etmişlerdi. Bütün memurini hademesine varıncaya kadar esir ediyorlar. Vali ile kaymakamları üserai saireyi mümaileyh bizzat Astropalya'da görmüştür. Düşmanın berri, bahri haizi ehemmiyet kuvveti varmış. Bu bir hafta zarfında bütün cezair-i bahr-i sefidi işgali askeri altına alınacağı mukarrer imiş. Beray-ı malumat arz olunur"⁸⁶.

Leros'tan sonra Kalimnos Adası da aynı gün işgal edilmiştir. Bu adanın işgali hakkındaki ayrıntıları Anadolu vapurundaki yolcu ve mürettabattan öğreniyoruz. " Bunların ifadesine nazaran (Pizza) zırhlısı ile diğer bir zırhlı ve iki torpido pazar sabahı Kalimnos'a yanaşarak ve üç muhtelif yerden karaya iki yüzü mütecaviz bahriye silah endaz-ı çıkararak adayı işgal etmiş ve bütün memurları ve arada mutavattın Giritli müslümanları tevkif ile İtalya'ya götürmek üzere gemilere bindirmişlerdir."

" Bادهu asakir-i işgaliye kumandanı Rum Havra Heyeti'ni davet ederek adanın İtalyanlar tarafından işgal, Osmanlı idare-yi hükümeti iptal ve memurların esir-i harp sıfatıyla istirsal olduğunu ve çarşamba günü bir zırhlı tarafından daha bir miktar asakir-i işgaliye ile İtalyan memurları getirileceğinden o vakte kadar Kalimnos'un idaresini muvakkaten havra heyetine tevdi ettiğini beyan etmiştir⁸⁷. Bundan başka İtalyanlar Kalimnos'da mal sandığında buldukları beşyüz lira nakit mevcudu Havra heyetine teslim edip bu meblağla esir Osmanlı memurları ile Giritli müslüman ailelerinin adadan sevk ve ihraç olunmasını tenbih etmişlerdir. Roma kaynaklı haberlerde diğer adaların işgali halka şöyle duyuruluyordu: "Bu sabah (13 Mayıs) Napoli zırhlısı, Piskopi;

Roma zırhlısı Meis; Pizza zırhlısı Kalimnos; San Marco zırhlısı Leryoz; Amalqi zırhlısı da Batnoz adaları önüne giderek dahildeki kuvve-yi muhafazanın teslimini teklif etmişlerdi. Osmanlı memur-u mahalliyesi esir edilmişti. İçlerinde üç kaymakam ve dört nahiye müdürü bulunan üsera-yi Osmaniye muhtelif sefinelere irkab olunmuştur "88.

Adalar hattında çalışan Pandelon Kumpanyasına ait (Zatina) vapuru kaptanının diğer adaların işgali hakkında Rum gazetelerine verdiği bilgiye göre, İtalyanlar Rodos'tan başka Halki, İncirli, Leryoz, Kalimnos ve Kerpe adalarını da işgal etmişlerdi. Vapurun buralara uğradığı tarihte Sömbeki ve İstanköy adaları henüz işgal edilmemişti. Meis ve Kaşot adaları hakkında kesin bir bilgi yoktu. Bazıları işgal edildiğini, bazıları da şimdilik işgal olunmadığını söylemektedirler. Nikarya adası hakkında ayrıntılı bilgi alınmamışsa da buranın da işgal olunmuş olacağı düşünülmekteydi⁸⁹.

Diğer adaların İtalyanlar tarafından işgali Sömbeki Kaymakamlığının Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 15 Mayıs 1912 tarihli telgrafla şöyle anlatılıyordu;

"Düşmanın pazar gününden beri Leryos, Karyat, Kalimnos, Kerpe ve Kaşot kazaları ile İncirli, İlyakı ve Herkit nahiyelerini işgal eylediği tahakkuk etmiştir. İşgal olunan iş bu adalar arasında İstanköy ve burası kalmıştır ki bunlarında hedefi tecavüz olacağı reviş halden istidhal olunuyor. İşgalin tarz-ı vukuuna gelince bu da pek acaip bir surette işgal edilecek mahalle bir zırhlı ve bir torpido gelerek biraz asker ihraç ettikten memurin-i hükümete vapurda bir ziyafet verdikten sonra bütün defatir ve evrakı Heyeti ihtiyariyeye teslim ettirerek bilumum memurini tekrar vapura alarak semti mechule müteveccihen hareket etmekte ve heyeti ihtiyariyelerinin vasi mezuniyetle idare-i umura memur edilmekte idüğü ve çıkardığı askeri muahharen geri aldığı gibi işgal edilen mahallere İtalya bandırası keşide edilmediği esna-yı işgalde hazır bulunanlar tarafından rivayet ve varid olan mektuplarda hikaye ediliyor"⁹⁰.

İtalyanlar Ege Denizi'nden son olarak Sömbeki ve İstanköy adalarını işgal edip memurları da "esir-i harp" olarak götürmüşlerdir. Bu adalara da bir miktar asker ve savaş araç gereci bırakmışlardır. Hacı Davud kumpanyasının "Newyork " vapuru kaptanı, Amalthia gazetesi muhabirine verdiği bir demeçte bu konuda şunları söylemektedir:

" Kalimnoz'da ahval ne merkezde ise Sömbeki'de dahi o merkezdedir. Her iki adanın kaymakamları, memurları İtalyanlar tarafından esir edilerek Astropalya'ya nakil olmuşlardır. Kalimnoz Kaymakamlığı'na Mahalli Rum müteberanından Olimisti tebeyyün olarak cuma gününden itibaren adanın emri idaresini ele almıştır".

Gerek Kalimnoz'da gerek Sömbeki'de ahali sükunet içinde ve

herkes işiyle, gücüyle işgalde olup mezkur adalarda hiç bir sefine-i harbiye yoktur. Yalnız iki günde bir her iki adaya bir torpido uğramakta ve ahval-i mahalliyeye dair bir zabıtname tanzimi ile Amiral Viyale'ye göndermektedir. Şimdi Kalimnoz ve Sömbeki hükümet dairelerine çekmek üzere birer bandıra yapmayı ve bandıraların ne renkte olacağını Amiral Viyale'den sormayı düşünüyorlar "91.

Osmanlı Devleti bu sırada adalar hakkında sağlıklı bilgi alamamakta ve ileri karakol konumundaki Aydın Vilayeti'nden bilgi istemekte idi. Bu konuda valilik tarafından gönderilen bir yazıda şu görüşe yer veriliyordu⁹².

"Rodos, İlyaki ve İncirli ve Kalimnoz ve Leryoz ve Patnoz ve İstanköy ve Sömbeki ve Astropalya ve Kerpe ve Kaşot ve Herkit ve Karyot adalarının düşmanın taht-ı işgalinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Adalardan ceryan eden ahvali kesb-i malumat için Sakız Mutasarrıflığıyla tesis-i muharebe edildiği Nezaret-i celilelerinden vürudu müntazır olan tahsilatın vürudunda mütemed adamlar tedarikiyle ahval-ı mezkure hakkında tahkikat-ı icra ve neticesinin inba kılınacağı maruzdur. 11/12 Haziran sene 328.

Sakız Mutasarrıflığı'ndan gelen bir şifrede ise "Mülhakat-ı livadan olup düşman tarafından işgal olunan ve olunmayan adalarda ve cezair-i saire-i mütecavirede ceryan ve hükümetce haiz-i ehemmiyet ahval hakkında malumat-ı mütemadiye istihsal olunamıyor. Memur izamı müstacel bulunduğundan şayan-ı itimad-ı kesandan icab ettikçe şuraya buraya gönderilmek ve o surette usul-u cariyeye muttali olmak için muktezi masraflarına medar olmak üzere beş bin kuruşluk havalenamenin sureti irsali maruzdur. 2 haziran sene 328. Mutasarrıf Fevzi "

Böylece 20 Mayıs 1912'de İstanköy Adası'nın işgali ve kaymakam ile güvenlik gücünün esir alınmasıyla Rodos ve Oniki ada İtalyanların eline geçmiş oluyordu. Meis ve Karyot (Nikaria) adaları ise işgalin dışında kalmıştır.

İtalyanların Adalardaki İcraatı

İtalyanlar işgalin geçici olduğunu belirtiyor ise de yol yapımı gibi bir takım bayındırlık işlerine girişmeleri işgalin uzun süreceğinin ilk işaretlerini veriyordu. Ayrıca General Ameglio adalardaki İtalyan egemenliğinde bir adım daha atarak, 22 Mayıs tarihli bir emirname ile Rodos'taki Osmanlı Rejisi'ni lağv ederek yerine İtalyan Rejisini kurmuştur. Bu konuya ilişkin emirname; "Rodos'a tarih-i ilandan itibaren ecnebi tütünlerinin celp ve ithali memnudur. Kaçak suretiyle ithal olunacak tütünler İtalya hazinesi namına müsadere olunacak ve kaçakçılardan tütün kıymetinin kar misli ceza-yı nakdi alınacağı gibi kaçırılmak için müracaat olunan vesait de müsadere edilecektir. Tütün satmak için es-

nafa yirmi beş, seyyar tütün satıcılarına otuz beş frank mukabilinde ruhsat verilecek ruhsatsız tütün satanlardan 10-50, tütünü tağşiş ile nev'i ve nefasetini bozanlardan tütünlerin müsaderesiyle beraber 50-100 frank cezayı nakdi alınacaktır. Osmanlı Rejisi'nin vermiş olduğu ruhsatnameler inkıza-yı müddetlerine kadar muteberdir" deniyordu⁹³.

General Ameglio vergi ve Duyun-u Umumiye aidatı hakkında yayınladığı beyannamede halka şu ihtarda bulunuyordu:

"Hükümet-i Osmaniyece şimdiye kadar tahsil olunan vergi vesair rüsum tekalif-i emiriye eskisi gibi devam edecek ve İtalya maliye kalemi marifetiyle tahsil ve cibayet olunacak kezalik Duyun-u Umumiye aidatının suret-i tarh ve cibayeti asla tağbir edilmeyip İtalya memurini hükümetinin nezaret ve teftişi altında evvelki idare marifetiyle tahsil olunacağı ilan olunur", "İtalyanlar işgal olunan adalarda Rodos dışında Rum Havra heyeti ile idare-i umur-u hükümet etmektedir. Havralar; adliye,zabıta, karantina vazifelerini de görmekle mükelleftirler"

"Adalardaki mehakim-i mülkiyede lisan-ı resmi Rumcadır; ve bütün resmi işler Rumca lisanıyla görülmektedir.

Adalarda İtalyan posta pulları istimal edilmeğe başlanmıştır. Mezkur pullar memaliki Osmaniye'deki İtalyan postahanelerinde sarf ve istimal edilen pullara benzeyip nefsi İtalya memalikine mahsus pullardandır "⁹⁴.

Osmanlıların Adalarda Otoritesini Arttırma Girişimi ve Tepkiler

İtalyanların yerli halkı kışkırtırcasına hoşgörülü davranışları adalar Rumlarını harekete geçirdi. Adalar halkı özerklik ve işgalin geçici olduğu vaadlerini kendilerine göre yorumlayarak Kilimli (Kalimnoz) de olduğu gibi özel bir bayrak ve muhtariyet idaresi için Atina'da özel pullar bastırdılar. Şüphesiz adaların imtiyazı Rumların elde ettiği veya antlaşma ve kapitülasyonlarla elde ettikleri haklar olmayıp tek taraflı olarak verilen birer ayrıcalık idi.

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1523'de yayınladığı bir fermanla "harben alınan Rodos ve İstanköy müstesna olmak üzere "10" adaya idari,mali hatta adli imtiyazlar tanınmıştı". Bununla adaların idaresi halk tarafından bir yıl için seçilen ve 12 üyeden oluşan "Demogerondia" denilen yerel bir meclise bırakılmıştı. Bu meclisin başkanı "Demogerante" belediye başkanı veya şehir kethüdası idi.Her adaya geliriyle orantılı yıllık maktu bir vergi tesbit edilmiştir.Maktu vergi Kanuni'nin Rodos'ta inşaa ettirdiği camii, imaret ve medreseden oluşan Süleymaniye vakfına tahsis edilmişti ⁹⁵.

II.Mahmut Rum isyanı sırasında Osmanlılara karşı ayaklanmış olan Nikarya ile Kilimli Patmos ve Leryoz adalarınının sahip oldukları

ayrıcalıkları kaldırmasına karşın, Büyük Devletlerin girişimi ile tekrar bu ayrıcalıkları tanımak durumunda kalmıştı. Cezair-i Bahr-i Sefid Valisi Vezir Şükrü Paşa'ya gönderilen 8 Eylül 1835 tarihli fermana göre hiçbir makam adalar halkının iç işlerine karışmayacak ve 4 ada halkı seçtikleri temsilcilerini Rodos'a göndereceklerdi⁹⁶.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Hükümeti bir girişimde daha bulunarak bu adalarda Türk yönetimini biraz daha yerleştirmek istedi. 1909 Temmuz'unda Rodos Valiliğine gönderilen bir telgrafta Rodos ve İstanköy dışındaki 10 adanın bütün ayrıcalıklarının kaldırıldığı ve oniki adada diğer vilayetlerdeki yönetim biçiminin aynen uygulanacağını bildirmiştir. Buna göre maktu vergi yalnızca arazi vergisi karşılığı sayılacak aşar ile askeri yükümlülükten bağışıklık için bedel ödenmesi zorunlu olacak ve devlet daireleri ile mahkemelerde Türkçe konuşulacaktı. Bunun üzerine adalar halkı eski ayrıcalıklarını yitirmek için her yerde protesto mitingleri düzenlemeye başlamışlar ve İstanbul'a temsilciler göndererek bu karardan hükümeti vazgeçirmek için harekete geçmişlerdi. Artan itirazlar ve Büyük devletlerin baskısı sonucunda hükümet kesin kararını verinceye kadar bu uygulamayı durdurmak zorunda kaldı⁹⁷. Bu sırada Ege adalarının bir kısmı İtalyan işgaline girmişti.

Adalar Rumlarının Yunanistan'a Katılma İstekleri

3 Haziran 1912 'de gerçekte olmayan mevhum bir Oniki Ada komitesi adına sözde başkan Rousos, Fransız hükümetine başvurarak adaların geleceği konusunda yardım istiyordu. Atina'da yayınlanan bir gazeteye göre Akdeniz adaları ahalisinden olup Mısır ve İskenderiye'de ikamet eden Rumları murahhası Rousos Atina'ya gelmiştir. Merhum Rousos Roma'ya gidecek mümessillerinin adaların muhtariyet-i idaresini temin için istirhamında matuf olan murahhasını İtalya Kralına takdim edecekmiş Atina ve Pire'de ikamet eden adalıların dahi geçen perşembe günü aralarında bir heyet marifetiyle Düvel-i muazzama Atina sefariyetlerine o yolda bir muhtıra takdim etmeleri mukarrer bulunuyormuş⁹⁸.

Beklenen muhtıra bir süre sonra geldi. Rodos ve Oniki Ada'nın Grek olduğu ve Yunanistan'la birleşmesi gerekliliği yolunda Atina'da hazırlanan 7 ve 22 Haziran tarihli iki muhtıra oradaki elçiliklere dağıtılmıştı. İskenderiye'deki Oniki Adalılarının adına da buna benzer bir muhtıra açıklanmıştır. 4 Haziran 1912'de Patnos adasında bir kongre düzenleyen İtalyanlarca işgal edilen adalardaki Rumların temsilcileri arasında Yunanistan'dan gelen iki kişinin bulunması işin içinde Yunan parmağı olduğunu düşündürüyordu⁹⁹. Nitekim bu konuda Bab-ı Ali Atina Elçisinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir yazıdan Yunan görevlilerinin azlinin istenildiği ve Patnos adasında yapılan toplantıyı

Yunanistan Hükümetinin düzenlediğine ilişkin belgeler ele geçirildiği anlaşılmaktadır¹⁰⁰.

Sonunda Lipsos ve Astropalya adaları dışında Rodos ve diğer on adayı temsil ettiklerini söyleyen 10 üye Haziran ayının ilk günlerinde Patnos'daki Saint-Jean Manastırı'nda bir araya geldiler. Bu delegeler Yunanistan'ın konsolos yardımcısı Liatis'in başkanlığında toplanarak 17 Haziran 1912 de özerk bir Ege Adaları Devleti kuruluşunu ve Yunanistan'a katılmak isteklerini ilan ediyorlardı¹⁰¹. Ege adaları dernekleri Federasyonu'nun 1878 Berlin Anlaşması imzalayan devletlerin Atina'daki temsilcilerine verdikleri 22 Haziran 1912 tarihli muhtıra da "Osmanlıların işgal ettikleri Ege adalarına geniş ayrıcalıklar tanımışlardı. Bu adalar özerk gibiydiler. Fakat son zamanlarda Osmanlı yönetimi adalardaki özerkliği kısıtladı. Adaları baskı altına aldı. Yabancı devletlerde adaları ihmal ettiler. Bu kez büyük devletlerin eski ihmalleri gidermeleri ve adalara bir federasyon biçiminde tam bağımsızlık sağlamaları isteği dile getiriliyordu"¹⁰².

Bunun üzerine Ameglio kongreyi dağıtmış ve bazı üyeleri tutuklamış bir süre için böyle genel toplantıları da yasaklamıştır. Bu konuda yine Atina büyük elçisinden Hariciye Nezaretine gönderilen bir yazıda Ege adalarının geleceği konusunda adalı Rumların Patnos adasında bir kongre düzenledikleri bu toplantıya iki Yunan memurunun da katıldığı bir ihbar üzerine İtalyanlar kongreyi dağıttıkları iki Yunan memurunu da sınır dışı ettikleri bu haberin Yunan gazetelerinde görülmesi üzerine elçilikçe Venizelos'un dikkati çekildi. Venizelos soruşturma açacağını kongreye katılan Yunan memurlarını cezalandıracağını işin pek büyütülmemesini söylüyor"¹⁰³ deniyordu.

Adalardan Göç Edenlerin Durumu

Rodos ve Oniki adanın İtalyanlar tarafından işgali özellikle Sakız, Midilli gibi adaların da işgal edileceği söylentileri ve endişeleri üzerine adalardan Anadolu kıyılarına göç eden halkın iâşesi ve barınmaları da önemli bir sorun haline gelmişti. İzmir'de eşraftan Tevfik Paşanın başkanlığında Belediye Reisi Ethem Bey, Polis Müdürü Cemal Bey, tüccardan Şerif Efendizade Rıza, Meclis İdare azasından Murat Mihaylov, Ticaret Odası Reisi Masrup Simonyon, Meclis-i Belediye Azasından İskenderoğlu Bovan Bey'den oluşan bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyon "adalardan gelen ahali arasında vesayet-i maişetten mahrum olanların tahkikiyle gerek belediyeden tahsil edilecek ve gerek bab-ı hamiyet ve fütüvvet taraflarından ita olunacak ianat ve muavenetlerine çalışacaktı"¹⁰⁴.

İtalyan saldırısı karşısında adalardan İzmir'e gelmiş olan " muhtacinin iâşesine medar olmak üzere Kordon'da kain Pate Sinematograf-

hanesinin geçen pazar günkü hasılat-ı safiyesi olan 12,5 Osmanlı lirasının, Key Sinematografisinin dahi aynı günkü hasılat-ı umumiyesi olan 7,5 Osmanlı lirası ile 25 kuruşun suret-i mahsusada müteşekkil iane komisyonuna terk olunmak üzere ibraz-ı asar-ı mürüvvet olduğu maa-takdir ilan olunur" haberine Ahenk gazetesinde rastlanıyor¹⁰⁵.

İtalyanların Çanakkale'ye İkinci Saldırısı

1912 yılı Haziran ayı ortalarında İtalyanların yeniden Akdeniz'de harekate girişeceği yolunda haberler Avrupa başkentlerinde dolaşıyordu. Viyana'da yayınlanan bir gazetede "İtalyan Donanmasının İzmir'e veya Cezair-i Şimaliye'ye karşı taaruzda bulunabileceğini ihsas edercesine vaki olan harekattaki maksadın akd-ı sulh zamanında Genç Türkleri tehdit etmek olduğu beyan edilmekteydi"

Beyoğlu gazetelerinden biri " Londra'dan şiar edildiğine göre Almanya, Fransa ve İngiltere hükümeti Sakız, Midilli, Limni adalarının işgallerini veyahut İzmir ve Çanakkale'ye karşı hücum icrasının bifaide olduğunu bunu İstanbul'da sulhu teşkil edecek hiçbir tesir husule getirmeyeceğini İtalya Hükümetine bildirmişlerdir. Bu işgal hücumunun Çanakkale Boğazı'nı kapatmaktan ve ticareti teşmil eylemekten başka bir netice temin edemeyeceği biliniyor. Mezkur gazete muhabirinin ifadesine nazaran bilhassa İngiltere İtalya'nın Adalar Denizi'nde tevzi-i hareket eylemesini şiddetle takbih eylemekte imiş. Elyevm İtalyan donanmasının bir kısmı İzmir ve diğer kısmı da Çanakkale kurbinde bulunarak (Roma'dan) gelecek emirleri intizar ediyormuş "¹⁰⁶ haberine yer veriyordu.

Ancak beklenen saldırı hemen gerçekleşmedi. Yaklaşık bir ay sonra 18 Temmuz'u 19 Temmuz'a bağlayan gece İtalyan donanması Çanakkale boğazını ikinci kez geçme girişiminde bulundu. Amaç daha önceden olduğu gibi Osmanlı Devletini barışa zorlamaktı. Bu saldırıya 5 İtalyan zırhlısı katılmıştı. Bu gemiler istihkamlardan açılan ateş sonucu boğazı geçemeyeceğini anlayarak geri çekilmek zorunda kaldılar¹⁰⁷. Başarısızlıklarını da "keşif hareketi" olarak gizlemeye çalıştılar¹⁰⁸. Çanakkale müstahkem Kumandanlığından gelen raporlarda olay Boğazı geçmeye çalışan beş italyan gemisinden ikisinin batırıldığı şeklinde yansımıştı ¹⁰⁹. İtalyanlar ise hiçbir kayıp vermeden çekildiklerini söylüyorlardı ¹¹⁰.

İtalyanların Çanakkale boğazına ikinci kez saldırısı boğazların kapatılmasını tekrar gündeme getirmiştir. Avrupa kamuoyu da bununla yakından ilgileniyordu. Londra Büyükelçisi Tefik Paşa'dan İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e gönderilen bir notada son İtalyan saldırılarına rağmen Türkiye'nin Çanakkale Boğazını kapatmaması sa-

dece tarafsız ülkelere zarar vermemek içindir deniyor ve Türkiye'nin boğazları kapatma hakkını saklı tuttuğu belirtiliyordu¹¹¹.

İtalyanların Boğazı geçme girişimleri Osmanlı siyasi ve askeri çevrelerinde bu girişimin başarılı olması halinde İstanbul'un işgal edileceği ve belki de Rumeli'nin tamamen elden çıkarılabileceği olasılığını akla getirmiştir. Bunun üzerine bir takım önlemler alındığı anlaşılmaktadır. Bu arada Çanakkale Boğazı'na yığınak yapılmış ve boğaza baskın yapabilecek düşman donanmasına karşı koyma planları hazırlanmıştır¹¹².

Barış Görüşmeleri ve Uşi Antlaşması

Akdeniz'de bu gelişmeler olurken Türkiye ile İtalya arasında görüşmeler de başlamıştı. Bunun için İstanbul'a gönderilen İtalyan temsilcisi Giuseppe Volpi, Mahmut Şevket Paşa, Hariciye Nazırı Asım Bey, Hüseyin Cahit Bey ve Hallaçyan Efendi ile görüşmüştür.

Volpi'nin bu görüşmelerden elde ettiği görüş, Türk hükümeti erkanı ile Komite erkanının, İtalya'nın Adalar Denizi'nde yaptığı hareket ile adaların işgalinden endişeli olarak işin bir çıkar yolunu bulmak gerektiği şeklinde idi. Özellikle Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa savaşa bir son vermek için Türkiye'ye şeref ve haysiyetini koruyacak bir formül bulunması lazım geldiğini söylemişti. Hariciye Nazırı Asım Bey ise durumun Türkiye için vahim olduğu kanaatinde bulunduğunu kısa ve seri yapılacak bir itilafın onaylamamak lazım geldiğini çünkü böyle bir konferansın sorunu yok yere uzatarak yarar sağlamayacağını belirtmiş ve işgal edilen her iki vilayetin bağımsızlığını ilan etmeyi hedefleyen bir şekli inceleyeceğini eklemiştir¹¹³.

Görüşmeler uzun bir tartışmadan sonra 12 Temmuz'da Lozan'da başladı. Osmanlı hükümeti bu görüşmelerde Şura-yı Devlet Reisi Sait Halim Paşa'yı başkan tayin etmişti. İtalya ise milletvekili Bertolini ile Valpi'yi görevlendirmişti. 19 Temmuz İtalyan delegeleri adalar sorununu ortaya atarak, Türk heyetine tekliflerini götürdüler. Teklifleri şu konuları kapsıyordu; bu adaları veya adalar iade edilecek olursa yerli halka birtakım garantiler tanımak. Sait Halim Paşa bu teklifleri hiddetle karşılamış ve şu cevabı vermişti¹¹⁴ : " Sizi Trablusgarp'ı işgale sevk eden siyasi ve tarihi esbabı bir dereceye kadar anlayabildim. Fakat bu eshabın adalara kadar şumulu yoktur. Siz eğer bu adaları herhalde muhafazaya karar verdinizse muhafaza edebilirsiniz. Fakat bu adalara bizden bir takım tavizat istemeye kalkışırsanız size hiç bir vakit böyle bir şey veremeyeceğimizden emir olabilirsiniz. Yok eğer adaları iade etmek niyetinde iseniz onu şimdi münakaşa etmekte bir fayide olamaz. Bence adalar meselesi diye bir mesele yoktur. Siz bu adaları hareket-ı harbiye icabı olarak muvakkaten işgal ettiniz. Harp bitince adalar kendiliklerin-

den bizim hakimiyetimiz altına avdet etmiş olacaktır.

Siz şimdi ortaya bizde adalar meselesi çıkartmakla mevcut müşkilat-ı artırıyorsunuz. Bu aynı zamanda sizin hüsnü niyet sahibi olmadığınıza delalet eder¹¹⁵. Bu sırada 16 Temmuz 1912'de Sait Paşa hükümetinin istifası ve yeni kurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin Sait Halim Paşa'yı geri çağırması üzerine Lozan'daki görüşmelere bir süre için ara verilmiştir. İstanbul'da hükümet değişikliği olurken İtalyanlar şimdilik Adalar Denizi'nde yeni hareket yapılmasını ve özellikle Trablusgarp'ta hareketin şiddetlendirilmesine karar verilmişti. Böylece buradan vazgeçmek gibi bir ihtimali Türklerin kafasından silmek istiyordu¹¹⁶.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti eski Sofya elçisi Mehmet Nabi Bey ile Peşte Başkonsolosu Fahrettin Rumbeyoğlu'nu görevlendirmişti. Bu yeni heyet 12 Ağustos'ta Lozan yakınlarındaki Caux'a vardı. Ertesi gün görüşmelere tekrar başladı. Görüşmelerin ilk gününde Nabi Bey beş teklif sundu. Bunlardan ilk ikisi İtalyanların Afrika'da yeni edindiği sömürgelerin bir kısmından vazgeçmesi konusundaydı. İtalyan delegeleri teklifleri ihlak kararnamelemine ters bularak reddettiler. Üçüncü teklif, Trablusgarp'ta Fransa'nın Tunus'taki rejimine benzer bir idare kurulmasına ilişkindi. Diğer tekliflerden biri Trablusgarp'a muhtariyet verilmesine karşılık İtalya'ya henüz işgal edilmiş ve meskun tutulmamış iki limanın tam olarak terkedilmesine ve bu limanın doğrudan doğruya İtalyan'ın seçmesine dairdi. Son teklif Trablusgarp Vilayeti'nin tamamıyla İtalya'ya terki ile Bingazi'ye muhtariyet verilmesine ve buna karşılık da İtalya'nın Kızıldeniz'de Masua limanı ile Eritre sömürgelerinin Türkiye'ye bırakılmasına ilişkindi. İtalyanlar bu teklifleri de kabul etmediler. İtalyan delegeleri Türk delegelerine İtalya'nın Trablusgarp üzerine de ilan etmiş olduğu egemenliğin küçük bir bölümünü feda etmektense sonsuza kadar savaşaacağını ve gerekirse savaşı Arabistan'a Anadolu'ya ve Arnavutluk'a da yayacağını adaların da Türk subayları, Trablusgarp ve Bingazi'yi terketmedikçe geri verilmeyeceğini söylediler¹¹⁷.

Giollitti'nin 25 Ağustos'da toplantıya çağırdığı delegelerine verdiği son talimata göre Türkiye'ye tek taraflı olarak adalar halkına bazı ayrıcalıklar tanınmalı ve İtalya'nın uluslararası bir yaptırım karşısında kalmaması için bu ayrıcalıklar anlaşmada yer almamalıydı¹¹⁸.

Bu sırada Balkanlarda olduğu gibi Müttefikler arasında ilişkiler de değişiyordu. Fransa Başbakanı, İngiliz elçisi ile yaptığı görüşmede Ege adalarının topraklarına katılmaması için İtalya'nın yeniden uyarılması konusunda İngiltere ile yeniden işbirliği yapmayı kabul ediyordu¹¹⁹. Rus Dışişleri bakanı Sazanof da Sir Edward Grey ile yaptığı görüşmede adaların güçlü bir denizci devletin eline geçmesini istemediğini belir-

tiyordu. Adaların geri verilmesi durumunda Hıristiyan bir vali atanmasını öneriyordu¹²⁰.

Görüşmelerin uzaması üzerine İtalyan donanması İzmir, Midilli önlerinde gövde gösterisi yapmaya başlamıştı¹²¹. 8 Ekim'de Karadağ'ın Osmanlı hükümeti ile diplomatik ilişkilerini kesmesi üzerine İtalyanlar Ouchy'deki Türk delegelerine bir ultimatom vererek teklif edilen şartlar içinde anlaşmanın imzalanmasını istediler. Eğer anlaşmaya varılmadığı taktirde İtalya'nın adalarıda işgal edeceği söylentisi yayıldı¹²².

Bu sırada bazı büyük devletler de barışın biran önce gerçekleşmesi için taraflara baskı yapmaya başlamışlardı. Özellikle Almanya ve Avusturya Bab-ı Ali nezdinde girişimlerde bulundular, İngiltere ise İngiliz müslümanlarının hoşnutsuzluğuna neden olmamak için herhangi bir görüşte bulunmaktan kaçınmıştır¹²³.

Sonunda Balkanlardaki durumun gittikçe kötüleşmesi karşısında Osmanlı hükümeti İtalyan tekliflerini kabul etmek zorunda kaldı. 15-18 Ekim 1912 tarihleri arasında Ouchy(Uşi)'deki iki taraf delegeleri bir gizli antlaşma ile onun eklerinden oluşan bir barış antlaşması ile 3 protokolü imzaladılar¹²⁴. Uşi ya da Lozan antlaşması adıyla anılan bu antlaşmalar şu belgelerden oluşur:

1-Gizli anlaşma (15 Ekim 1912)

İtalya'ya terk edilen Trablusgarp'a atanacak müslüman din adamları kadı v.b ilişkin olup 9 madde ve 4 ekten ibarettir.

2-Tek taraflı protokollar (17 Ekim 1912)

a) Ferman (gizli anlaşmanın 1. eki) Trablusgarp'a muhtariyet verildiğine ilişkindir. Padişah tarafından yayınlanacak

b) İrade-i seniyye (gizli anlaşmanın 3. eki) Ege adaları halkına hitaben padişah tarafından yayınlanacaktır.

c) Genel af emirnamesi (gizli anlaşmanın 2. eki) İtalya Kralı tarafından yayınlanacak olup Trablusgarp ve Bingazi'de genel af ilan edildiği ve buralarda islam dinine özgürlük tanındığı hakkında idi.

3- Barış Anlaşması (18 Ekim 1912), (gizli anlaşmanın 4. eki) 11 maddeden ve imzaladığı günden yürürlüğe girecek olan barış anlaşmasının 2. maddesi Rodos ve Oniki adaya ilişkindir: " İş bu muahedenin imzası akabinde hükümeteynden her biri yani hükümet-i Osmaniye Trablusgarp ile Bingazi'den ve İtalya hükümeti Adalar Denizi'ne taht-ı işgalinde bulunan adalarda kendi zabıt ve askerleri ile memurin-i mülkiyelerin celbleri zımmında emir vermeyi taahhüt eder.

İtalyan zabitan ve asakiri ile memurin-i mülkiyesi taraflarından cezai mezakurenin fiilen tahliyesi Osmanlı zabitan ve asakiri ile memurin-i mülkiyesi taraflarından Trablusgarp ve Bingazi 'nin tahliyesini

müteakip vuku bulacaktır¹²⁵.

Antlaşmanın 4. maddesinde sözü edilen ve gizli anlaşmanın 3. ekini oluşturan iradeyi seniye başlıca şu hükümleri içeriyordu; "Osmanlı hükümdarlığına tabii bulunan Ege adaları halkının emniyetini sağlamak gayesiyle buralarda idari ve adli reformlar uygulanacak, adaletin eşit olarak tevzi, emniyet ve din ve mezhep farkı gözetmeksizin halkın refahı sağlanacaktır".

"Adli suçlar hariç olmak üzere halka tam ve genel af bahşedilecektir. Netice itibarıyla hangi sınıftan olursa olsun hiç kimse- nin savaş süresince ifade ettiği fikirleri, siyasi ve askeri görüş ve faaliyetleri yüzünden şahsına ve malına karşı dava açılmayacak kendileri taciz edilmeyecek ve bu şekilde tevkif edilmiş veya başka yere nakledilmiş kimseler derhal serbest bırakılacaktır"¹²⁶.

Antlaşmaya rağmen Rodos ve Oniki Ada Osmanlı devletine geri verilmediği için bu irade-yi seniye yayınlanmadı ve uygulanmadı. Bu antlaşma ile iki taraf savaşa son veriyordu. İtalya Oniki Adadan Osmanlı Hükümeti de Trablusgarp'dan asker ve subaylarını çekecekler ve Trablusgarp tam bir özerk yapıya sahip olacaktı. Burada padişah naibi bulunacak ve hutbede adı okunacaktı. Halkın dinine, ahlak ve adetlerine ,vakıf örgütüne İtalyanlarca saygı gösterilecekti. Dört protokol olarak hazırlanan antlaşmada açıkça ifade edilmemekle beraber, Trablusgarp İtalyan egemenliğine geçmekteydi¹²⁷.

Bu sırada Balkan Savaşı'nın çıkması ve Yunanlıların adaları işgal edeceği söylentileri üzerine, Yunanistan ile yapılacak olan anlaşmaya kadar adaların İtalyanların elinde kalmasına Trablusgarp ve Bingazi'nin bir an önce tahliyesine ve buradaki memurlar ile subayların geri çağırılmasına karar verilmiştir¹²⁸.

DİPNOTLAR

- 1 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. II, Ankara, 1983.
- 2 M. Fuat Ezgü, "Karamanlı", **İslam Ansiklopedisi**, c. VII, ss 311-316.
- 3 Celal Tevfik Karasapan, **Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan**, Ankara, 1960, s.154.
- 4 " Şarkta İtalya", **Ahenk**, 12 Şubat 1325/25 Şubat 1910, No:4141.
- 5 "Bahr-i Sefid Muvazenesi ve İtalya ", **Ahenk**, 16 Nisan 1326/29 Nisan 1910 No:4192.
- 6 Bunun için bkz. Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine Göre Banco di Roma'nın İtalya'daki Faaliyetleri", **Bellekten**, LI/200 (Ağustos 1987), 829-847.
- 7 Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, İzmir, 1984, s. 45. Bunun için ayrıca Bkz. İtalya Başvekili Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarbı Nasıl

- Aldık?", **Zaman**, 29 Temmuz 1935, No: 399.
- 8 **Zaman**, 29 Temmuz 1935, No: 399.
- 9 **Zaman**, 29 Temmuz 1935, No: 399 "Afrika-yı Osmanide İtalyanların çıkarlarını halkın gözünde Banco di Roma savunmuştur. Dobruk ve Bomba gibi en küçük kasabalarda bile bankanın şubeleri vardı. Tarımın yetersizliğinden yarı tok yarı aç yaşayan halka ikraz makamında şubeler para yağdırdığı halde hükümet, vergi istiyor ve bu durumda bankanın saygınlığını artırıyordu. Hükümetin ise nefret ve düşmanlık kazanmasına neden oluyordu. Bu arada sahiplara ait olan toprak bankanın tasarrufuna geçiyordu." Ali Haydar Emir, **Türkiye-İtalya Harbi Tarihi-i Bahrîsi 1327-1238**, İstanbul, 1339, s. 152.
- 10 Aybars, **a.g.e.**, s. 45.
- 11 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 30 Temmuz 1935, No: 400.
- 12 Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, İstanbul, 1982 (2. Baskı), s.100.
- 13 Y. Hikmet Bayur, **Türk İnkılap Tarihi C. II**, Ks. 1, Ankara, 1943, s.78.
- 14 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 2 Ağustos 1935, No: 401.
- 15 y.a.g.m., Sir E. Grey'den Sir G. Lowther'e "...İtalyan hükümeti Türk hükümeti arasındaki sürtüşmeyi anlatan yazınızı aldım. Size Mısır ve Sudan hakkındaki gizli yazıyı gönderiyorum. Türk hükümetinin Trablusgarp'ta İtalyanlara daha az haklar tanıdığını görüyoruz. İtalyanın durumlarını anlıyoruz." E. Ulubelen, **a.g.e.**, s. 100, Belge No: 223.
- 16 E. Ulubelen, **a.g.e.**, s. 101, Belge No: 240. Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 2 Ağustos 1935, No: 403
- 17 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 2 Ağustos 1935, No: 402. E. Ulubelen, **a.g.e.**, s. 104, Belge No: 268
- 18 Gioletti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 2 Ağustos 1935, No: 403
- 19 Manubı ve Kartaj iki Fransız vapurudur. Bunlar Tunus'a Hilal-i Ahmer heyetlerini götürürken İtalyanlar tarafından tevkif edilmiş ve Türk Hilal-i Ahmer heyetlerini esir edilmişti. Fakat o dönemde Başbakan Puankare gayet şiddetli hareket ederek İtalyanları bu esirleri salıvermeye mecbur etmişti. Bu iki geminin tevkifi, Fransızlarla İtalyanların arasının açılmasına yol açmıştı." a.g.m., **Zaman**, 3 Ağustos 1935, No: 404.
- 20 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 3 Ağustos 1935, No: 404.
- 21 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 3 Ağustos 1935, No: 404.
- 22 **Zaman**, No:404.
- 23 **Sait Paşa'nın Hatıratı**, c. II, s. 308.

- 24 **a.g.e.**, s. 263.
- 25 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 6 Ağustos 1935, No: 408. E. Ulubelen, **a.g.e.**, s. 101. İki tarafın donanma gücü için bkz: A. H. Emir, **a.g.e.**, ss. 65-76.
- 26 Karal **a.g.e.**, c. IX, S. 268.
- 27 Bayur, **a.g.e.**, c. II, Ks. 1, s. 93.
- 28 Karal, **a.g.e.**, c. IX, s. 268. Ültimatının tam metni için bkz: Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 9 Ağustos 1935, No: 410.
- 29 Bayur, **a.g.e.**, s. 95. Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 9 Ağustos 1935, No: 410.
- 30 Emir, **a.g.e.**, s. 157.
- 31 Hassune Paşa'nın İtalyanlarla işbirliği ve Banco di Roma ile bağlantısı için bkz: Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine Göre Banco di Roma'nın Trablusgarp'taki Faaliyetleri", **Bellekten**, LI/200, Ağustos 1987, s. 845.
- 32 Emir, **a.g.e.**, ss. 161-162.
- 33 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 11 Ağustos 1935, No: 412.
- 34 Emir, **a.g.e.**, s. 168.
- 35 Bu konu için şu eserlere bakınız: Hale Şıvgın, "Mustafa Kemal'in İlk Savaşı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, IV/10 (Kasım 1987), ss. 187-197; Hamdi Ertuna, **1911-1912 İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal**, Ankara, 1984, s. 49; Orhan Koloğlu, **Trablusgarp ve Türk Subayları**, Ankara, 1979, s. 49; Y.H.Bayur, **a.g.e.**, c. 2, Ks. 1, ss. 103-104.
- 36 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 12 Ağustos 1935, No: 419.
- 37 Bunun için bkz: **Ahenk**, 30 Teşrinievvel 1327/12 Teşrinisani 1911, No: 4660
- 38 "Adalar Denizi'ndeki Gelişmeler", **Ahenk**, No: 4659-4660
- 39 "Sakız ve Midilli'den Muhaceret", **Ahenk**, No: 4656
- 40 "Adalar Denizi'ne Hücum Meselesi", **Ahenk**, No: 4657
- 41 **Ahenk**, 10 Teşrinisani 1327/23 Teşrinisani 1911, No: 4670
- 42 "İtalya Tebası İçin", **Ahenk**, No: 4681
- 43 Karal, **a.g.e.** c. IX, ss. 274-275
- 44 İsrail Kurtcephe, "İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı'nı Geçme Teşebbüsleri", **O.T.A.M.**Ankara, Ocak 1991, s. 299
- 45 **B.O.A.**, **B.E.O.**, **A.M.T.Z.**, **T.G.H.R.**, No:12/17
- 46 **B.O.A.D.H.İ.D.**, 1329Za 20, No: 2/15
- 47 **Ahenk**, 29 Kasım 1911, No: 4675
- 48 "İtalyan Tebasının Teb'idi", **Ahenk**, 19 Aralık 1911, No: 4689
- 49 **Ahenk**, 2 Şubat 1912, No: 4728

- 50 Emir, **a.g.e.**, s. 202
- 51 Bilal Şimşir, **Ege Sorunu I**, Belge No: 43, 30, 31
- 52 Kurtcephe, **a.g.m.**, s. 305
- 53 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 74,51
- 54 Osmanlı Devleti'nin aldığı diğer önlemler ve hazırlıklar için bkz: Emir, **a.g.e.**, ss. 89-104
- 55 Kurtcephe, **a.g.m.**, s. 305
- 56 **B.O.A. H.R.U.S.**, No: 1000. Fransızca olan bu belgenin okunmasında bana yardımcı olan sayın hocam Zeki Arıkan'a teşekkür ederim.
- 57 Kurtcephe, **a.g.m.**, s. 307.
- 58 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 19 Ağustos 1935, No: 420.
- 59 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 20 Ağustos 1935, No: 421. Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 113,72.
- 60 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 140,93.
- 61 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 146,97.
- 62 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 160'a ek, 110.
- 63 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 162,110.
- 64 Bu girişimler için bkz: Bayur, **a.g.e.**, C. II, Ks. 1, ss. 119-126.
- 65 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 13 Ağustos 1935, No: 414.
- 66 **B.O.A., DH-SYS**, No: 75/12.
- 67 "Esir-i Harp Mektubu", **Ahenk**, 4 Haziran 1328/17 Nisan 1912, No: 4843.
- 68 Emir, **a.g.e.**, s. 234.
- 69 **Ahenk**, 25 Nisan 1328/8 Mayıs 1812, No: 4809.
- 70 **Ahenk**, No:4809.
- 71 "Rodos İşgali Hakkında", **Ahenk**, 27 Nisan, 1328/ 10 Mayıs 1912, No: 4811.
- 72 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 181-128.
- 73 **Ahenk**, No:4811.
- 74 **Ahenk**, No:4811.
- 75 "İngiliz Matbuatı", **Ahenk**, No:4812.
- 76 "İtalyanların Maksadı", **Ahenk**, No:4812.
- 77 Kurtcephe, **a.g.m.**, s. 212; **Ahenk**, No:4812.
- 78 **Ahenk**, 30 Nisan 1328/13 Mayıs 1912, No: 4813. İtalyanca metin için bkz: Ranzo Sertoli Salis, **Le Isole Italiano dell Egeo**, Roma 1939, 15 vd. (Aktaran: Şerafettin Turan)
- 79 Kurtcephe, **a.g.m.**, s. 212.
- 80 "Adalardaki Rum Unsuru Hakkında", **Ahenk**, 5 Mayıs 1328/18 Mayıs 1912, No:4818.

- 81 **Ahenk**, 9 Mayıs 1328/22 Mayıs 1912, No:4821.
- 82 **Ahenk**, No:4821.
- 83 "İtalyanlar Koğuluyor", **Ahenk**, 1 Mayıs 1328/14 Mayıs 1912, No:4814, İtalyanların tardı için bkz: **B.O.A., DH-SYS**, No: 75-13/1-1.
- 84 1912 yılına ait Devlet Salnamesi'ne göre kaymakam Minazoğraf Efendi adında bir Rum'dur.
- 85 "Leryoz'un İşgali", **Ahenk**, 2 Mayıs 1328/15 Mayıs 1912, no: 4815. Kalimnos ve Leros adalarının işgali için bkz: **B.O.A., DH-SYS**, No: 75-12/1-15.
- 86 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 187,130.
- 87 **Ahenk**, 3 Mayıs 1328/16 Mayıs 1912, No: 4816.
- 88 "Sünun-u Muhtelifiye", **Ahenk**, 6 Mayıs 1328/19 Mayıs 1912, No: 4818.
- 89 "Adalar Hakkında", **Ahenk**, 6 Mayıs 1328/19 Mayıs 1912, No: 4818. Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 196, 135.
- 90 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 193,133.
- 91 "Adalar Hakkında", **Ahenk**, 20 Mayıs 1912/7 Mayıs 1328, No: 4819.
- 92 **B.O.A., DH-SYS**, No: 75-12/1-12.
- 93 "Rodos'ta Tütün Rejisi", **Ahenk**, 17 Mayıs 1328/30 Mayıs 1912, No: 4828. Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", **Belleten**, XXIX/113 Ankara,1965, s. 93.
- 94 "Vergiler Eskisi Gibi", **Ahenk**, 17 Mayıs 1328/30 Mayıs 1912, No:4828.
- 95 Şerafettin Turan, **a.g.m.**, ss. 79-80.
- 96 Jean Zeanne Stephanopoli, **Les iles de L'Ege'**, Athenes, 1912, 34 vd.
- 97 Turan, **a.g.m.**, s. 85. Postalciöğlü, "Ege Adalarının Dünü ve Bugünü", **Güncel Konular**, Ağustos 1987, s. 8, s. 148.
- 98 "Adaların Tebebbüsü", **Ahenk**, 25 Mayıs 1328/9 Haziran 1912, No: 4835.
- 99 Turan, **a.g.m.**, s. 94. Postalciöğlü, **a.g.m.**, s. 148.
- 100 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 269, 209-211.
- 101 Turan, **a.g.m.**, s. 94.
- 102 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 256, ss. 187-191.
- 103 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 261, 198-199. Ayrıca İtalyanlarca işgal edilen adaların Yunanistan'a katılması için bkz: **B.O.A., DH-SYS.**, 75-14/1-9.
- 104 "Adalardan Gelenler İçin", **Ahenk**, 20 Mayıs 1328/2 Haziran 1912, No: 4830.
- 105 "Adalardan Gelen Muhacirinin İaşe Komisyonundan", **Ahenk**, 30 Mayıs 1328/12 Haziran 1912, No: 4836.
- 106 "Adalar Denizi Harekatı ve Devletler", **Ahenk**, 4 Haziran 1328/17 Haziran 1912, No: 4841.
- 107 Kurtcephe, **a.g.m.**, s. 311.
- 108 Karal, **a.g.e.**, C. IX, s. 289.
- 109 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 277,221.

- 110 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 19 Temmuz 1935, No: 420.
- 111 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 282, 223.
- 112 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 293, 232.
- 113 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 24 Temmuz 1935, No: 425. Turan, a.g.m., **Belleten**, XXIX/113-94-95.
- 114 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 28 Temmuz 1935, No: 429. Turan, a.g.m., s. 95.
- 115 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 29 Temmuz 1935, No: 430.
- 116 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 31 Temmuz 1935, No: 432. Turan, "Rodos ve 12 Adanın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", **Atatürk Konferansları, 1964**, 1968 5-63-64.
- 117 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, No: 432. Turan, "Rodos ve 12 Adanın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", **Atatürk Konferansları, 1964**, 1968, s. 63-64.
- 118 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, No: 433. Turan, a.g.m., s. 96.
- 119 Şimşir, **a.g.e.I**, Belge No: 311, 244.
- 120 "Düşman gemisi", **Ahenk**, 29 Eylül 1912, No: 4926.
- 121 Turan, a.g.m., s. 96. Gioletti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 7 Temmuz 1935, No: 439.
- 122 Giolitti'nin Hatıratı, "Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 9 Temmuz 1935, No: 441.
- 123 Bu antlaşma için başlıca şu kaynaklara bkz: **Düstur**, (tertib-i sani), V, s.8-14; Mehmet Nabi Rumbeyoğlu Fahrettin, **Trablusgarb Bingazi ve Cezayir-i İsna-aşer Meseleleri**, İstanbul, 1334, **B.O.A. A.M.T.Z. T.G.HB.**, No: 10/7.
- 124 **Düstur**, Tertib-i Sani, c.V, s.10.
- 125 **Düstur**, Tertib-i Sani, c. VII., s.47, 48.
- 126 Karal, **a.g.e.**, c. IX, s. 286.
- 127 Bunun için bkz: **B.O.A. A.M.T.Z., T.G.HB.**, No:10/6.